ОСВІТА

DOI: 10.30840/2413-7065.1(74).2020.198723

РОЗРОБЛЕНА НОВА ПРОГРАМА КУРСУ ЗА ВИБОРОМ «УКРАЇНОЗНАВСТВО» ДЛЯ 5–11 КЛАСІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Однією з найактуальніших тем сучасного дискурсу в освіті й науці України є обговорення потреби творення нової системи освіти, яка передбачає проведення докорінної та системної реформи освіти. Основою її проведення стало декілька нормативних актів та зміни у законодавстві, а саме: новий Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.05.2019 р. № 286/2019, Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988 та ін.

У Законі України «Про освіту» зазначено: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору».

Внесення курсу за вибором «Українознавство» до структури та змісту освіти України обумовлено тим, що українознавство відповідає вимогам реформування змісту національної освіти. Якщо стратегічним завданням останнього є орієнтація на інтегративні курси, пошук нових підходів до виховання принципів, рис громадянина-гуманіста, до структурних знань як засобу цілісного розуміння та пізнання світу, то українознавство і є цілісною інтегративною системою принципів та знань, що формуються на стику гуманітарних і природничих наукових знань, філософських пошуків та досвіду повсякденності, прогнозу й планування майбутнього, образно-символічної системи, етики, естетики та культури народу.

Українознавство як інтегративний курс закладу загальної середньої освіти спрямований на вироблення в учнів гуманістичних життєвих принципів, їх знання і розуміння початків та етапів, рушійних сил розвитку України, організацію дослідження подальшого поступу української людини, нації, держави як природних та історичних феноменів, світового українства, є основою національно-патріотичного виховання.

Основна мета інтегративного курсу «Українознавство» – дати учням знання про людину та про Україну й українство як цілісність, з одного боку, та органічну спільність із вселюдством – з іншого, сприяти самоусвідомленню,

самореалізації кожної особистості та нації, формуванню громадянської свідомості.

Науково-дослідний інститут українознавства з часу свого заснування і до сьогодення розробив чимало програм з українознавства, які впроваджувалися в освітній простір не лише України, а й за кордоном. Це такі, як: навчально-виховні програми з українознавства та Концепція національно-державної системи освіти, ухвалені вченою радою Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України від 18.09.2001 р. для обговорення широкої педагогічної громадськості[1]; навчальна програма нормативної дисципліни для вищих закладів освіти «Українознавство»[2]; програма «Українознавство» для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів, рекомендована Міністерством освіти і науки України (лист № 1/11-3518 від 30.07.2008)[3]; програма «Українознавство» для 5–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів, рекомендована МОН України (лист № 1/11-3517 від 30.07.2008)[4]; програма «Українознавство» для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів, рекомендована МОН України (лист № 14.1/12-Г-686 від 27.12.2013); програма «Українознавство» для 5–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, рекомендована МОН України (лист № 14.1/12-Г-1058 від 03.07.2014); навчальна програма «Я і Україна» з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя, рекомендована МОН України (лист № 1/11–2082 від 28.02.2019), та інші.

Викладання курсу за вибором в закладах освіти є надто важливим, адже українознавство як інтегративна система знань про Україну та українство надає не лише ґрунтовні знання про Україну як цілісне та неповторне буттєво-культурне явище з усіма його розмаїтими виявами, а й дає можливість отримати узагальнене системне бачення українства в минулому та сьогоденні, сприяє розумінню історичної місії українства та є важливим чинником формування національної самосвідомості сучасного громадянина України.

Нещодавно науковці Інституту українознавства розробили нову навчальну програму курсу за вибором «Українознавство» для 5–11 класів закладів загальної середньої освіти в Україні, яка була розглянута і схвалена на засіданні вченої ради Науково-дослідного інституту українознавства (протокол № 7 від 30 липня 2019 р.) та надіслана до Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (лист від 30.07.2019 № 387) для надання грифу «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

На сьогоднішній день навчальна програма розглянута комісією з української літератури Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол засідання комісії № 7 від 16.08.2019), якою ухвалено

[1] Навчально-виховні програми з українознавства. Київ: Знання України, 2001. 330 с.

[2] Українознавство: навчальна програма нормативної дисципліни для вищих закладів освіти. Київ: Міленіум, 2004. 152 с.

[3] Кононенко П. П., Присяжна Т. М. Українознавство: програма для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008. 48 с.

[4] Кононенко П. П., Касян Л. Г., Семенюченко О. В. Українознавство: програма для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008. 56 с.

рішення: надати гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», та перебуває на розгляді комісії з історії Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України.

З огляду на те, що програма нині досить затребувана освітянами і потребує якнайширшого поширення задля здійснення апробації, в Науково-дослідному інституті українознавства було прийняте рішення опублікувати її у фаховому журналі «Українознавство».

Доцільність такого рішення очевидна. Адже на сьогоднішній день іншої програми з курсу за вибором «Українознавство» для 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України, яка має гриф МОН України, вже немає – термін дії попередньої програми добіг свого кінця.

Сподіваємось, що запропонована нова навчальна програма з курсу за вибором «Українознавство» для 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України прийдеться до душі багатьом освітянам та сприятиме у підготовці нового покоління до самостійного життєвого вибору поєднувати особисті інтереси з громадянськими, національно-державними та загальнолюдськими.

Автори

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА

УКРАЇНОЗНАВСТВО

Навчальна програма
для учнів 5–11 класів
закладів загальної середньої освіти України

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист МОН України від _____)

Схвалено вченою радою
Науково-дослідного інституту українознавства
(протокол № 7 від 30 липня 2019 року)

Київ 2019

Автори-укладачі:

Анатолій Ціпко, доктор філологічних наук, завідувач відділу української філології Науково-дослідного інституту українознавства;

Тетяна Бойко, кандидатка філософських наук, завідувачка відділу освітніх технологій та популяризації українознавства Науково-дослідного інституту українознавства;

Олена Газізова, кандидатка історичних наук, провідна наукова працівниця відділу освітніх технологій та популяризації українознавства Науково-дослідного інституту українознавства;

Світлана Бойко, кандидатка філософських наук, старша наукова працівниця відділу освітніх технологій та популяризації українознавства Науково-дослідного інституту українознавства.

Рецензенти:

Людмила Сорочук, кандидатка філологічних наук, наукова працівниця Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Тетяна Лавренчук, методистка з історії та українознавства, вчителька історії, українознавства і правознавства спеціалізованої школи I–III ступенів з поглибленим вивченням української мови та літератури № 273 міста Києва;

Оксана Овсіюк, кандидатка історичних наук, завідувачка відділу соціокультурної антропології Науково-дослідного інституту українознавства.

Українознавство, 5–11 класи: навчальна програма з курсу за вибором «Українознавство» для закладів загальної середньої освіти України / авт.- укл.: А. Ціпко, Т. Бойко, О. Газізова, С. Бойко. Київ, 2019. 80 с.

ВСТУП
(СЛОВО ДО ВЧИТЕЛІВ ВІД РОЗРОБНИКІВ)

Складена творчим колективом Науково-дослідного інституту українознавства програма з українознавства для закладів загальної середньої освіти України є подальшим кроком у розвитку освітніх та педагогічних практик, вона спрямовується на удосконалення форм викладу українознавчого матеріалу в закладах освіти України та розширення вмісту українознавчого знаннєвого запасника́ (депозитарію) серед учнів/учениць. Цей програмовий документ-розробка (проєкт) спирається як на попередні напрацювання науковців та вчителів-практиків, а також ґрунтується новішими термінологічними та методологічними розробками з українознавства, здобутими в наукових центрах України, що здійснюють дослідження в галузі українознавства. Попередньо це програмові розробки авторських колективів, до складу яких входили: Т. Воропаєва, І. Головай, Л. Касян, П. Кононенко, В. Піскун, Т. Присяжна, О. Семенюченко, Л. Сорочук, Т. Усатенко, А. Ціпко та ін. Найостаннішими здобутками, отриманими у галузі українознавства як науки, діляться з педагогічними працівниками закладів загальної середньої освіти України розробники цієї навчальної програми. Авторами, котрі уклали цю програму, минулого – 2018 – року було

розроблено навчальну програму «Я і Україна» з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя. Навчальну програму для українських закладів освіти за кордоном затверджено та рекомендовано для використання Міністерством освіти і науки України (лист МОН України від 28.02.2019 № 1/11 – 2082).

Укладачі пропонованої програми виходять із розуміння того, що українознавство – це «себезнавча» наука, яка має часову тяглість свого розвитку як в Україні, так і поза її межами. Головна її ознака – це україноцентричне систематизування знань про Україну, українців, українську історію, український культуротворчий та державотворчий досвід.

Завдання українознавства як викладової дисципліни в цій програмі та циклі уроків-занять, що подаватимуться у читаному на її основі курсі, запропоновано розглядати та представляти в освітньому процесі із застосуванням інформаційного та комунікаційного полів сучасної української гуманітаристики (гуманітарних знань в Україні). Українознавство має відповідати на сьогоденні гуманітарні та культурні виклики, помножуючи науковий арсенал україноцентричних знань серед учнів/учениць, спонукати до неперервного примноження українознавчих знань самими вчителями. Для цього в сучасному українознавстві із застосуванням найостанніших освітніх та комунікативних технологій здійснюються подальші напрацювання можливостей вивчення та обґрунтування способів вивчення українського культурного комплексу, а далі – пропагування (викладання) вивченого в різних інформаційних середовищах, до них належать і заклади загальної середньої освіти в Україні.

Комунікативна особистість, що в закладі освіти має представлення у двох суб'єктах комунікативного поєднання, учителеві та учневі/учениці, – це головне джерело та засада успіху в освітньо-інформаційному забезпеченні та збагаченні підростаючого покоління. Суб'єктність на уроці під час освітньої взаємодії поміж учителем та учнем/ученицею сприяє появі почуття виконання єдиної праці – одного завдання, збільшує інформаційний зв'язок поміж учнем/ученицею та вчителем. Комунікативна суб'єктність містить і технологію, й стратегію швидкого освітнього зростання та інформаційного збагачення учнів/учениць. Чинник суб'єктности дедалі більше та частіше має увіходити в освітні практики. Процес набування учнем/ученицею суб'єктности та надавання такої суб'єктности учневі/учениці вчителем/учителькою під час освітньої взаємодії є основою появи сприятливого інформаційного середовища та швидкого знаннєвого збагачення учнів/учениць, зокрема з предмета українознавства, у викладових курсах відповідно до Концепції Нової української школи.

До викладових практик має бути залученим й інструментарний ключ об'єктивування. Об'єктивованими і для учителя/учительки, й для учня/учениці під час здійснюваного освітнього завдання буде знаннєвий комплекс, яким уже володіє вчитель/учителька і який має набути учень/учениця. Як технологічні форми передавання знань мають бути застосованими частки-елементи українського історичного педагогічного досвіду. А це настановча пропозиція, прищеплювання, а не нав'язування. Це ті форми взаємин, що побутували історично (в часі) в українській родині. Вони залишатимуться основою освітнього успіху і в сучасних українських

закладах освіти. На розбудову концепції та практик школи-родини в українознавстві працює докторка педагогічних наук Т. Усатенко. У цій програмі два окремих блоки надано для розгляду досвіду родинних взаємин в історичному минулому та сьогоденні. Через українську родину та школу-родину, яка є проєкційною моделлю держави, у програмі та в ґрунтованому нею освітньому курсі запропоновано надавати досвід громадянськості та відповідальності за власну державну позицію молодим українцям – підліткам та юні. Зважаючи на ці завдання, цілий блок програми у класі, де викладатиметься цикл освітніх уроків «Я і Україна», збудовано на розумінні ролі родини й школи-родини у вихованні українця-громадянина. Його узагальнена назва – «Моє «Я» та наше родинне «Ми» в державі Україна».

Особливе бачення, ґрунтоване на системному чинникові, розробники програми пропонують до викладу історико-державотворчих подій в Україні. Українознавчі дослідження вибудовуються на основі такого чинника, як «факт». Факт – це сума довершених подій. Він має вирізнення від окремої дати-події. Факт є ширшим в змістовому охопленні за дату. Фактові підпорядковується історична дата (окрема подія). В українознавчому викладанні в закладах освіти, на думку розробників програми, слід звертати увагу не лише на подавання і запам'ятовування дат, а й на ретельне добирання та ґрунтовний розгляд фактів, що їх супроводжували. До розгляду має братися подієвий комплекс українського культуротворення та державотворення.

«Український світ» як явище феноменального (особливого, виняткового) типу і як українознавче поняття тісно пов'язується з поняттями українського «культуротворення» та «культурозбереження». Явище «Український світ» лише на початках має прив'язку до чинника землі, що виступає як місце зародження та середовище подальшого тяглого культуротворення. В обставинах сьогодення середовище «Українського світу» не завжди має прив'язку до «своєї» землі. Саме так існує феноменальне (особливе – виняткове) явище світового українства.

Укладачами цієї навчальної програми по-особливому виокремлено такі поняття, як «простір» та «світ». У програмі вони мають узагальнене та розширене змістове наповнення. Передбачено застосування означень кількох просторів, серед них: життєвий, знаннєвий, комунікаційний, культурний, інформаційний, мовний, освітній. Широту поняття «світ» застосовано до мовного та мовотворчого комплексів. Мову (мовний простір) розглянуто як основу українського культуротворення. Мова й слово – словесність у програмі – це осердя та головні чинники творення «Українського світу». Особливо зауважено потребу залучення до викладу етимологічних побудов, що сприятимуть широті осмислення українських мовних лексичних явищ та художнього моделювання слова в українській словесності-письменстві.

Розробниками програми визначено окреме місце чинникові «системної пайдеї» (системного навчання). Це завдання з україноцентричного навчання та виховання, отже – наповнення освітньо-виховного простору в закладах освіти україноцентричними знаннями та викладовими підходами. Питома можливість українознавчого синтезування та систематизування має бути особливим запитом сучасних українських закладів освіти, де пропагуються сумарні підходи до здобування знань. Завдяки такій сумі знань укладатиметься система українознавчої як україноцентричної

комунікації. Сама держава на основі такого знаннєвого досвіду учнів/учениць (у подальшому – громадян) діятиме як система взаємин, що здійснюються лише в координатах відкритого суспільства та постійно чинної «прилюдної» («прозорої») державної будови.

На думку розробників програми, окрім основного викладового курсу, українознавство може бути викладовим підсумком (сумарним лекторієм), тобто викладатися як гуманітарна україноцентрична систематизація вивченого за програмою декількох попередніх класів та курсів. Завдання такого сумарного узагальнення – представляти сучасний світ у розмаїтих можливісних формах інформаційного суспільства. Водночас такий системний курс має виробити у його слухачів навички та вміння щодо опрацьовування інформаційного поля з позицій власної культурної – генетичної та історичної – гідности. В обрисах сучасного людинознавства запановує позиція людинопредставлення особи як організму-учасника соціалізації. Українознавчий курс має спрямовуватися на закріплення та посилення в здобувачеві (отримувачеві) знань діяльнісного складника його культуротворчого потенціалу. Громадянство особи має неодмінно співдіяти з її культуротворчими засадами. У державі така особа представлятиметься не лише як громадянин, а й культуротворець.

Програму вибудовано на міждисциплінарних зв'язках, що складають систему інформаційного взаємообігу і підпорядковуються викладовим завданням, які зібрано на основі освітніх напрямних курсу українознавства в закладах загальної середньої освіти. Серед таких напрямних: наскрізний україноцентризм (україноспрямованість) у процесі здобування знань, український людиноцентризм (українська антропофільність), український державоцентризм (патріотизм).

Українознавство має свої опорні поняття, що вибудовуються як основа та напрямні українознавчого спостереження й розмислу. Система українознавчого знання (Україно-знання) твориться на підґрунті колишнього і сьогоденного культуротворчого та державотворчого досвіду. Рівні, що її складають, – це комплексність, міждисциплінарність, інтегративність. Систематизування здійснюється на культурологічній основі, елементах психології творчості як чинниках розгляду творчої поведінки особи й спільноти. Серед них головними є такі:

українська спільнота – це середовище творення і зберігання смислового потенціалу української культури (цивілізації) та усвідомлені, історично виражені часопросторові форми духовного і господарчого єднання українства;

українськість (українська світоглядна та життєва сутність) – особлива практика набування й утвердження власної самости у формах культурного, спільнотного, суспільно-державного самовираження українців;

українське – цивілізаційне вироблення (продукування) смислів (сенсів) українцями, часопросторові історичні форми тяглого розгортання українського культуротворчого потенціалу, мовно-словесний та уречевлений простір Українського світу, поведінковий етос українців;

українство – українська етнічна множинність у світі, культурно-цивілізаційний та самозберігальний феномен української спільноти в історичних періодах, тяглістю від раннього нового до постмодерного часу, з інтегративним досвідом

культуротворчого, освітнього, наукового, економічного увзаємнення у суспільствах країн проживання.

Отже, українознавство – це система наукового знання про Україну, українців, українськість, що розглядаються через практичний досвід культуротворення і спільнотного єднання.

На думку розробників програми, основні поняття українознавства слід упроваджувати до освітнього процесу поступово та ступенево (із покроковим навантаженням понять). Узагальнені поняття з українознавства у 1–4 класах матимуть менше смислове наповнення. Самі терміни теж не матимуть аж надто великої кількості. У подальшому (в 5–9, 10–11 класах) і кількість, і смислове структурування українознавчих термінів більшатимуть і розширюватимуться. Окрім того, як видається розробникам програми, окремі, запозичені з інших мов, слова належить уточнювати українськими лексемами. Так буде підкреслено термінотворчу активність української мови. Саме так розробниками програми учинено з перейнятим із грецької мови поняттям «феномен», його по-українському роз'яснено як «особливе (виняткове) явище».

Отже, що вивчає українознавство: у 1–4 класах – це «Україна», «українці», «українське», узагальнено – «українці» та «українська культура» як особливі явища (феномени); у 5–11 класах (зокрема, на заняттях у класах, починаючи з блоку «Українське культуротворення», та в наступних за ним класах-блоках, аж до тематичного блоку «Українські суспільство та держава: розмаїття виявів та взаємодії») добірка опорних понять та їхнього наповнення поступово ширшатиме – «Україна», «українці», «українськість», «українство», «українське», «тяглість», «досвід», «феномен» (особливе явище – «своєособливе» явище), «родова пам'ять», «історична пам'ять», «самоосягнення», «творче комунікування», «культуротворення», «державотворення».

Напрямні та опорні поняття освітньо-викладового курсу з українознавства в закладах загальної середньої освіти:

Україна як мовно-культурний, природний, господарчо-економічний, державний феномени («виняткові явища») світового розвитку.

Українці як окрема спільнота (народ, нація) з тривалим та тяглим (неперервним) культуротворчим і державотворчим досвідом феноменального (особливого) типу, що історично ґрунтується одним життєтворчим завданням та власною мовою.

«Українське» – сукупний масив витвореного («напрацьованого») та витворюваного у тяглому (неперервному) процесі розвитку української культури.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА (СТАНДАРТИЗАЦІЙНА ОСНОВА ПРОГРАМИ)

Програму розроблено на підставі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 р. № 462) та відповідно до положень Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схваленої розпорядженням

Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. Програма розроблена з урахуванням основ Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (наказ Міністерства освіти і науки України № 641 від 16.06.2015 р.), Указу Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.05.2019 р. №286/2019, Постанови Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» № 373-VIII від 12 травня 2015 р., Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки» № 148 від 18 лютого 2016 р., з урахуванням змін концептуальних засад сучасного освітнього процесу в Україні відповідно до нового Закону України «Про освіту»[1], що набрав чинності 28 вересня 2017 р.

Метою курсу «Українознавство» є надати учневі/учениці-слухачеві/слухачці комплекс знань про Україну, українців, українську культуру як окремий світ із власним життєтворчим потенціалом, що розгортається у спільнотному та державотворчому досвіді, яким показано тяглі приклади української історичної єдності. В умовах рухливого інформаційного суспільства слухач/слухачка пропонованого курсу набуде ґрунтовних знань та компетентнісних умінь, завдяки яким зможе вправно опрацьовувати та глибоко оцінювати інформаційні повідомлення, насамперед, з позицій власної культурно-генетичної пам'яті та державно-історичної гідності. Через збагачення знаннями, отриманими з цього курсу, молодому поколінню буде надано міцне психологічне опертя та сталі культурні зорієнтування на творення власного майбуття – себе як гідної людини, поважного громадянина, досвідченого фахівця в розлогій перспективі розвитку держави Україна.

На основі визначеної мети розроблено та обґрунтовано такі **завдання курсу**:

• формування в учнів 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України наукової картини про український світ, українську людину, українську спільноту, українське культуротворення й державотворення, українську екосистему, екологічну грамотність, природу сучасних соціальних, економічних і політичних реалій в Україні тощо;

• усвідомлення учнями досягнень українського народу, його інтелектуальних, матеріальних і духовних надбань;

• виховання в учнів високої патріотичної свідомості, готовності до виховання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності та незалежності України;

• формування в учнів вміння самостійно здобувати нові знання про український світ, досліджувати основні етногенетичні, культуротворчі, націєтворчі, державотворчі процеси, що пов'язані із самоствердженням і розвитком української нації та Української держави;

• сприяння становленню в учнів наукового світогляду, системи національних і загальнолюдських цінностей;

• сприяння розвитку критичного мислення, опанування учнями навичок пошуково-дослідницької роботи, спрямованих на більш ґрунтовне дослідження

[1] Закон України «Про освіту». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

української мови, культури, історії, традицій, мистецтва, українського довкілля, внеску українців у світову культурну, освітню, політичну спадщину тощо;

• формування в учнів критичного мислення й вміння робити власні висновки та судження про український народ, його культуру, звичаї, історію та місце у світі шляхом застосування таких інноваційних освітніх технологій, як інформаційні, проблемні, розвивальні, проєктні, інтерактивні, індивідуалізовані, ігрові, інтегровані, дистанційні та ін.;

• виховання в учнів почуття любові до української мови як мови державної, потреби її вивчати та спілкуватися нею;

• формування та розвиток в учнів почуття відповідальності за збереження національних традицій, звичаїв, культурних надбань, реалізації ідеї «діалогу культур», творення індивідуального «Я» громадянина в його духовній автономності та в умінні поєднувати особисті інтереси з родинними, колективними, суспільними та державними;

• сприяння виробленню в учнів високих суспільних, державних, гуманістичних, духовно-культурних ідеалів, критеріїв і принципів життя;

• спонукання учнів до набуття ключових життєвих, громадянських і соціокультурних компетенцій як необхідних інструментів для ефективної та конструктивної участі у громадському житті.

Компетентнісний потенціал предмета:

• сприяє усвідомленню особистості свого історичного коріння, формує елементарні уявлення про світогляд свого народу, його мову, психологію, мораль, культуру, історію, освіту, науку, природу тощо;

• сприяє пізнанню процесів становлення, розвитку та трансформації українства у просторі і часі;

• спонукає до розуміння учнями того факту, що державна мова є фундаментом, на якому побудовані суспільні відносини; вона (мова) є одним із чинників самоорганізації нації, який є не тільки важливим критерієм духовності, освіченості й культури народу, але й елементом конкурентоздатності спільноти у світі;

• дає можливість узагальнити набуті знання про Україну та українців, державу Україна в історичному минулому та сьогоденні;

• сприяє вивченню етнопсихології, національного характеру, етнічної самосвідомості, народного руху українців;

• сприяє збереженню української національно-культурної ідентичності в умовах глобалізації;

• сприяє утвердженню в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України.

Наскрізні змістові лінії

Наскрізні лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів; їх необхідно враховувати при формуванні освітнього середовища.

Наскрізні лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Мета наскрізних ліній – «сфокусувати» увагу й зусилля вчителів-предметників, класних керівників, зрештою, усього педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для учня/учениці й суспільства мети, увиразнити ключові компетентності.

1. Для наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» – це формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля й розвитку суспільства.

2. Метою вивчення наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» є формування відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи й механізми його функціонування, а також важливість національної ініціативи. Ця наскрізна лінія освоюється через колективну діяльність – дослідницькі роботи, роботи в групі, проєкти тощо, яка розвиває в учнів готовність до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності і думок.

3. Завданням наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» є становлення учня/учениці як емоційно стійкого члена суспільства, здатного вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище.

4. Вивчення наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» забезпечить краще розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо); сприятиме розвитку лідерських ініціатив, здатності успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

Міжпредметні та предметні змістові лінії

Українознавство розкривається у зв'язках із різними предметами: історія України, українська мова і література, біологія, географія (включаючи політичну та економічну), суспільствознавство, правознавство та ін.

Комплекс знань про Україну, українців, українську культуру і мистецтво, природу і здоров'язбережувальні практики, особливості комунікування подається через такі напрямні: україноцентризм, людиноцентризм, державоцентризм.

Змістові лінії відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів; змістові лінії співвідносяться з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня/учениці, що визначають їх поведінку в життєвих ситуаціях. Навчання по змістових лініях реалізується через актуалізацію відповідних знаннєвих, діяльнісних і оцінно-ціннісних компонентів, творчу роботу при міжпредметній та внутрішньопредметній інтеграції, позакласну роботу і роботу гуртків за інтересами, участь у загальнонаціональних учнівських конкурсах.

Міжпредметні зв'язки розкриваються через такі змістові лінії: родинна педагогіка, культурна самосвідомість, громадянська відповідальність, життєві цінності, моральні та поведінкові етичні ознаки.

Змістова лінія **«Родинна педагогіка»** спрямована на пізнання учнями системи українського родинного виховання, побудованого на народних засадах і наукових здобутках педагогічної мудрості. Учнів орієнтують вивчати основи родинних взаємовідносин (соціально-правових, господарсько-економічних, морально-етичних, естетичних, анатомо-фізіологічних, педагогічних). Учнів старших класів орієнтують на підготовку до сімейного життя, дослідження значення впливу умов сімейного середовища на розвиток і поведінку дитини.

Змістова лінія **«Культурна самосвідомість»** спрямована на розвиток учня/учениці як особистості, яка розуміє роль української культури у формуванні мислення, усвідомлює значення культури упродовж історії, має уявлення про різноманіття культур та їх особливості, цінує свою культуру і культурну багатоманітність світу. Учнів орієнтують усвідомлювати і вивчати культурне різноманіття минулого і сучасного українського світу, здобувати знання про історію культур (зокрема, української) та культурну взаємодію, бути толерантними. Учнів орієнтують усвідомлювати себе носіями і продовжувачами певної культури, розуміти важливість міжкультурного спілкування і співробітництва, з повагою ставитися до представників інших культур; розуміти значення культурної традиції для розвитку суспільства.

Під час вивчення питань, що належать до змістової лінії **«Інформаційне середовище»**, головною метою є зростання учня/учениці як людини, яка сприймає і розуміє навколишнє інформаційне середовище, здатна його критично аналізувати, а також діяти в ньому відповідно до своїх цілей і усталеної в суспільстві комунікативної етики. Учнів орієнтують на сталий пізнавальний пошук, на розуміння важливості різних джерел інформації; навчають вибирати (залежно від пізнавального інтересу, потреб чи життєвої ситуації) джерела інформації. Учнів старших класів навчають визначати свої інформаційні потреби й уміти знаходити потрібну інформацію, вміти критично аналізувати інформацію, відрізняти істотне від неістотного й висловлювати зважені судження.

Змістова лінія **«Цінності й моральність»** спрямована на формування учня/учениці як морально повноцінної людини, яка знає загальновизнані правила поведінки, дотримується їх у закладі освіти і поза закладом освіти, небайдужа до нехтування ними і за потреби реагує на це відповідно до можливостей. Учнів орієнтують на самопізнання, на повагу до цінностей, моральних норм і правил ввічливості, на дотримання в поведінці цих правил, на формування шкільного колективу, в якому поважають справедливість, чесність, турботу, людську гідність, дотримання слова, демократичність і рівність у стосунках. Учнів старших класів орієнтують на участь у розробці етичного кодексу і правил поведінки колективу (класу, закладу освіти, гуртка за інтересами та ін.), на їх дотримання, на розмірковування над принципами власної поведінки і поведінки інших людей; навчають робити відповідальний вибір.

Будова курсу

Відповідно до загальних змістових наскрізних ліній освітньої галузі «Суспільствознавство» (людина – людина, людина – суспільство, людина – природа), визначених Державним стандартом загальної середньої освіти, українознавчі знання в

курсі за вибором «Українознавство» систематизовано і розподілено з врахуванням вікових особливостей учнів та навчального матеріалу з різних предметів (українська мова та література, історія України, географія, біологія, музичне мистецтво та ін.), з яким учні знайомляться під час вивчення освітніх програм.

У навчальній програмі «Українознавство» для учнів 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України зазначено, що загальна кількість годин на рік становить орієнтовно 35 год. (із розрахунку 1 год. на тиждень). У кожному класі передбачено: 1) вступний урок (на початку навчального року); 2) години для проведення проєктної діяльності (4 год. на рік), які передбачають узагальнення і перевірку знань; 3) підсумкові уроки (2 год. на рік), які можуть відбуватися у формі проведення тестових завдань; 4) резервні години (2 год. на рік), які вчитель може використати на свій розсуд (для експедиційного українознавства, проведення польових робіт, інтегрованих чи бінарних уроків з яскравим висвітленням міжпредметних зв'язків та залученням учителів з інших навчальних дисциплін, для проведення зустрічей, позакласних виховних заходів, інтерактивних занять та ін.).

Запропонована кількість годин на вивчення різних тем у кожному класі є орієнтовною і може бути змінена вчителем у межах 35 годин річних.

Пропонована навчальна програма курсу за вибором «Українознавство» структурована за такими напрямами:

5 клас – «Я і Україна»;

6 клас – «Український світ»;

7 клас – «Українське культуротворення»;

8 клас – «Українська спільнота»;

9 клас – «Українське державотворення»;

10 клас – «Українство в світі»;

11 клас – «Українське суспільство та держава: розмаїття виявів та взаємодії».

Кожний напрям розроблено з врахуванням наскрізних змістових ліній, які є основним засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, які допомагають формуванню в учнів уявлень про українство, український світ, українську спільноту в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Всі теми уроків адаптовані до світосприйняття учнів, насичені зрозумілим матеріалом, пов'язаним із українською культурою, традиціями, історією, географією, літературою, українським фольклором, пісенною творчістю, архівним матеріалом. Вони вчать любити і берегти національні цінності, виховують учнів на народній мудрості, родинних пріоритетах, відкривають значення ролі українців як нації у світовому геополітичному просторі.

Викладання курсу «Українознавство» реалізується за допомогою міждисциплінарних зв'язків, що виходять за межі програм конкретних предметів. Це значно розширює можливості вчителів у подачі нового матеріалу, а також допомагає узагальнити вже отримані учнями знання про Україну та український світ, які вони одержали з інших предметів сегментально. Такий підхід сприяє креативності, використанню нових знань з різних галузей науки.

Визначальний вплив у викладанні курсу «Українознавство» має реалізація основ Концепції Нової української школи, одним із наскрізних завдань якої є розвиток критичного мислення учнів. З цією метою автори навчальної програми пропонують під час викладання курсу «Українознавство» активно застосовувати різні методи й прийоми критичного мислення учнів, які спрямовані на підвищення ефективності роботи та посилення мотиваційного компонента освітнього процесу. Такі прийоми й методи роботи сприятимуть веденню дискусій та участі в них усіх учнів класу; допоможуть учням висловлювати власну думку; пов'язувати нову інформацію з уже вивченою; робити власні висновки й руйнувати наявні стереотипи й міфи, що загалом дадуть можливість учням критично розмірковувати. Отже, результатом такого навчання має стати не засвоєння фактів чи чужих думок, а вироблення власних суджень шляхом застосування певних прийомів критичного мислення.

Уроки можуть плануватися як бліцтурніри, уроки-конференції, уроки-диспути, уроки-захисти творчих робіт, на яких передбачається обговорення та розв'язання проблемних ситуацій у групах учнівського колективу. Такі форми роботи сприятимуть розширенню світосприйняття в учнів, допоможуть їм оволодіти навичками пошуково-дослідницької роботи, навчать вільно й аргументовано висловлювати свою думку, переконання і, що найголовніше, якнайкраще допоможуть розкрити для учнів глибинність таких понять, як «українець», «українська людина», «українськість», «українство», «український світ», «українська спільнота», «українське державотворення» та ін.

У викладанні курсу «Українознавство» можливий також варіант проведення інтегрованих уроків, які проводять одночасно двоє чи більше вчителів, що дасть можливість підсилити певні акценти шляхом використання історичних, мистецьких, філософських та інших знань, відкидаючи різні стереотипи діяльності, серед них і педагогічні. Значно підсилить інформативну складову й використання інформаційних технологій.

Можливий варіант реалізації уроків у формі експедиційного українознавства, яке проводиться з елементами безпосереднього знайомства з певними реальними місцями України, архітектурними спорудами, скульптурними композиціями, пізнанням мовних і культурних особливостей у різних регіонах країни.

Загалом викладання навчальної програми «Українознавство» має відбуватися на науковій українознавчій методологічній основі із застосуванням інноваційних освітніх технологій та нових прийомів і методів роботи, які передбачаються у розрізі реалізації Концепції Нової української школи.

ОСВІТА

5 клас
Українознавство
(Я і Україна)
(35 годин, 1 година на тиждень)
Усього – 35 год. На тиждень – 1 год.
Проєктна робота – 4 год.
Мій рідний край – 3 год.
Підсумкові заняття – 2 год.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу
Вступ. Українознавство як освітня дисципліна та науковий напрям		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **знає й пояснює** назви явищ та речей, що описують Україну та українців, **розуміє й чітко виокремлює та відтворює** основні поняття українознавства. **Діяльнісна складова** **володіє** вмінням узагальнити здобуті українознавчі знання та додавати свою знаннєву частку (повідомлення) до знань про Україну, українців, українську культуру. **Ціннісна складова** **уявляє** свій зв'язок із Україною, **описує** своє місце народження (проживання – село, селище, місто), його територіальне розташування та історичне походження, **розуміє** спадковість у поколіннях, набуває потребу в отриманні українознавчої інформації.	**1**	**Вступ. Українознавство як освітня дисципліна та науковий напрям.** Що таке українознавство, його основні поняття. Українознавство в історичному зрізі та сучасні завдання українознавства. Окреслення поняття «Україна» як сукупності розмаїття у творчості багатьох поколінь українців, перехід через узагальнення до поняття «українська культура». Зосередження уваги на понятті «моя Україна». Джерела наукового українознавства (письмові, усні, речові пам'ятки культури). Основні поняття: українознавство, українець, Україна, історія України, українська культура.

<table>
<tr><th colspan="3">Розділ 1. Україна – єдина країна!</th></tr>
<tr><td rowspan="8">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
розуміє узагальнено те, що таке українська етнічна територія, держава Україна, українці, типи поселень в Україні, має уявлення про етнокультурне районування України, природні та кліматичні особливості України, називає та описує типи поселень в Україні.

<u>Діяльнісна складова</u>
вміє узагальнити набуті знання про Україну та українців, державу Україна в історичному минулому та сьогоденні, ідентифікує себе як громадянина/громадянку України, усвідомлює свою належність до певної громади.

<u>Ціннісна складова</u>
розширено набуває знання про землю та людей України, отримує естетичне замилування від ознайомлення з образами України та українських людей (українців), українського довкілля (гір, шляхів та ін.) в творах малярства та словесності.</td><td rowspan="8">8</td><td>Україна – давня і сучасна земля українців. Географія проживання українців у давнину і сьогоденні. Україна як місце появи та розвитку держави Україна, ознаки української державності.</td></tr>
<tr><td>Київ – давня столиця Руси-України.
«Повість минулих літ» про заснування Києва братами Києм, Щеком, Хоривом та сестрою Либідь. Легенди про князів Аскольда, Діра, Олега, Ігоря, Святослава і княгиню Ольгу.</td></tr>
<tr><td>Культурне розмаїття України. Етнокультурне районування: Полісся і Волинь. Карпати і Прикарпаття, Галичина, Буковина, Покуття. Поділля. Середня Наддніпрянщина. Слобожащина. Південь. Етнокультурні групи українців: волиняки, бойки, гуцули, лемки, буковинці, закарпатці, слобожани та ін. Народи, які проживають на території України: кримські татари, кримчаки, гагаузи, караїми, росіяни, білоруси, євреї, поляки, болгари, серби, греки, румуни, німці, роми та ін.</td></tr>
<tr><td>Українське природне довкілля та його роль у формуванні українського етносу. Вплив природних чинників на особливості господарської діяльності українців різних регіонів держави. Народний календар, народна метеорологія.</td></tr>
<tr><td>Поселення в Україні: давні та сучасні.
Село (хутір, селище), місто, ратуша, двір, замок, фортеця, адміністративні будівлі (урядовий будинок (управи), церква, школа, майдан, ярмарок, корчма, господарчо-виробничі споруди (вітряк, водяний млин, кузня).</td></tr>
<tr><td>Шляхи та дороги України (наземні та річкові-морські, їхня історична та сьогочасна мережа, практичне використання та художні образи-символи у малярстві та словесності).</td></tr>
<tr><td>Природні пам’ятки України. Сім природних чудес України. Туристична карта України, екотуризм. Екологічна культура.
Сім природних див України: Асканія-Нова (біосферний заповідник, Херсонщина), Дністровський каньйон (Вінницька, Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області), Гранітно-степове Побужжя (регіонально-ландшафтний парк, Миколаївщина), Мармурова печера (АР Крим), Подільські Товтри (національний природний парк, Хмельниччина), Світязь (озеро, Волинь), Синевир (озеро, Закарпаття).</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. 1. Історія мого міста (села): територіальне розташування, історичне походження, видатні мешканці, сьогодення.
2. Фестиваль культури народів України: «Ми – різні, але ми – єдині».</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв’язки: 5 клас. Вступ до історії. Розділ: Де відбувається історія. Тема: Історико-географічні регіони України та їх особливості (на вибір учителя/учительки, оглядово). Територіальне розташування та історичне походження рідного міста/села (учень /учениця розуміє як природні умови можуть впливати на життя людей (на прикладі окремих історико-географічних регіонів України). 5 клас. Вступ до історії. Розділ: Історія України в пам’ятках. Тема: Пам’ятки історії як джерело історико-культурної інформації (учень /учениця розуміє пам’ятку історії як скарб, гордість і надбання народу). 5 клас. Вступ до історії. Розділ: Усе має минуле. Тема: Місто та село. Заняття та умови життя населення в українських містах і селах у минулому і тепер (учень/учениця розуміє причини підвищення ролі міст у господарському й культурному житті суспільства). 5 клас. Українська література. Розділ: Рідна Україна. Світ природи. Тема: Павло Тичина. «Не бував ти у наших краях!», «Гаї шумлять…», «Блакить мою душу обвіяла…» (осмислює важливість збереження довкілля для сьогодення та майбутнього; висловлює міркування про способи вираження любові до рідної землі, відповідальність кожної людини за збереження природи, дискутує про це).</td></tr>
</table>

<table>
<tr><th colspan="3">Розділ 2. Рід, родина, сім'я в українському житті</th></tr>
<tr><td rowspan="8">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
розуміє поняття «рід», «родовід», «родина», «сім'я», особливості життєдіяльності роду серед українців, як означати правила ставлення до довкілля (природи) в українських родинах, значення землі як цінності в українській культурі, уявляє природне та людське багатство Української землі.

<u>Діяльнісна складова</u>
вміє узагальнити здобуті знання про українські (українознавчі) поняття «рід» та «родовід», може надати повідомлення про свій рід, велику українську родину.

<u>Ціннісна складова</u>
отримує уявлення про особливі родові зв'язки серед українців та зв'язок кожного роду із Україною (українською землею та українською культурою), усвідомлює «кревний» та «духовний» зв'язки в українських родинах, виявляє пошану до старших поколінь, розуміє, як з'являється та діє «родова пам'ять» серед українців, розуміє те, якою є частка знань про роди та родини в українознавчій інформації (українознавчому знаннєвому комплексі).</td><td rowspan="8">8</td><td>Я, моя родина, мій народ – спадкоємність поколінь. Дерево мого роду. Моє українське коріння. Взаємозв'язок багатьох поколінь українців через родинні зв'язки, природне довкілля, мову, традиційну культуру, спільну історичну долю. Виховання та навчання: передавання життєвого досвіду в українській родині.
Рід, родина, сім'я в усній народній творчості та письменстві.</td></tr>
<tr><td>Українська родина: взаємини поколінь. Взаємоповага в українській родині. Основні засади взаємин у сім'ї: повага до старших, любов до рідної землі, гостинність, працелюбність. Народна педагогіка.
Ставлення до батьків та старших, догляд за дітьми та виховання дітей, опікування над літніми батьками, родинність, гостинність, спілкування, ввічливість, зустріч, прощання з гостем, рівність усіх членів родини, відповідальність, працьовитість, відданість, обов'язок.</td></tr>
<tr><td>Поведінковий етос українців: родинний та громадський. Виховання, прищеплювання, практикування поведінкових якостей. Міжродинне, сусідське спілкування серед українців.</td></tr>
<tr><td>Українська мова – мова твоїх рідних (родичів), найактуальніші теми для спілкування, гостинність українців, зустріч гостей, культура проводити вільний час і свята, українські форми привітання, звертання, прохання, слова ввічливості, слова вдячності, слова на прощання. Народ скаже – як зав'яже. Відображення українських взаємин у слові (прислів'я, приказки, вірші, пісні).
9 листопада – День української писемності та мови.
21 лютого – Міжнародний день рідної мови.</td></tr>
<tr><td>Сучасна українська родина. Особове «Я» та родинне «Ми» в Україні. Родинне середовище, взаємини, творчість, краса спілкування, взаємопорозуміння.</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Свято Миколая – улюблене свято українських дітей.</td></tr>
<tr><td>Мій рідний край. Мої славетні предки та їхній внесок в історію України та інших держав. Герої в моїй родині.</td></tr>
<tr><td>Підсумковий урок.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв'язки: 5 клас. Українська література. Розділ: Із народної мудрості. Тема: Прислів'я та приказки (учень/учениця використовує українську мову для духовного, культурного й національного самовияву; відрізняє прислів'я від приказки та пояснює їх, проєктуючи на ситуації сучасного життя). 5 клас. Українська мова. Розділ: Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія. Звуки мови й звуки мовлення. Тема: Есе (розмірковування в довільній формі) про красу й милозвучність української мови (учень/учениця усвідомлює красу, естетичну довершеність української мови, зокрема її милозвучність і мелодійність).</td></tr>
</table>

<table>
<tr><td colspan="3">Розділ 3. Українська дитина – Українська людина. Дитинство та підлітковий вік в житті українців</td></tr>
<tr><td rowspan="8">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
розуміє українську родину як особливе середовище людського життя та цінність й етичне та естетичне надбання, усвідомлює потребу збереження родинних цінностей в сучасному житті, бачить вагомість родини у державному будівництві України, усвідомлює цінність людини, людського життя, незалежно від віку та історичного часу, в українській родині та українській державі.

<u>Діяльнісна складова</u>
вміє узагальнити та розкласти на складові частини практичні поняття з життя української родини, побачити шану до дитинства та юнацтва в українській родині, наголосити на пошанованому становищі «старших» та «молодших» в українській родині.

<u>Ціннісна складова</u>
отримує усвідомлення можливостей вибору, що існували та існують в українській родині та державі, має за приклад особисті якості видатних українців, що виявилися в різних ділянках української творчості впродовж століть, усвідомлює потребу дотримання здорового способу життя як основи духовної та тілесної краси, надає поняттю цінності людини (української людини зокрема) основного характеру та визначального мірила в своєму житті.</td><td rowspan="8">8</td><td>Дитинство в житті українців. Ігрове та іграшкове розмаїття українського дитинства. Усна народна творчість: загадки, скоромовки, прислів’я, пісні, приказки. Українські народні дитячі ігри.</td></tr>
<tr><td>Вікове зростання та становлення (життя та вік) українця-підлітка. Здоров’я, краса та сила українського молодечого життя. Гартування, тренування тіла.</td></tr>
<tr><td>Харчові та гастрономічні настанови та вибори сучасного юного українця. Одягова мода у складанні власного образу та особистому стильовому представленні сучасної української юні.</td></tr>
<tr><td>Українська дитина – Українська людина. Паростки особистісного та громадянського позиціонування. Товариство та товариськість як чинники українського молодечого життя. Імена та постаті видатних українців (культурних діячів, спортсменів) колишнього часу та нинішньої доби, їхнє життєве зростання та становлення.</td></tr>
<tr><td>Сучасне вікове зростання українців: умови, практики, можливості. Сьогочасні засоби спілкування-комунікування та використання їхніх можливостей українською юнню-молоддю. Діджиталізація.</td></tr>
<tr><td>Молодечий вік та характери в творах української усної народної творчості та письменства. Українська дитяча та підліткова література. І. Франко. «Фарбований лис»; В. Нестайко. «Чарівний талісман», «Неймовірні детективи», С. Дерманський. «Чудове чудовисько»; Зірка Мензатюк. «Таємниця козацької шаблі»; Володимир Рутківський. «Сторожова застава» (повість-легенда, фільм).</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Українські народні ігри та фізичні вправи для молоді.
Проєктна робота. Мій улюблений книжковий герой.</td></tr>
<tr><td>Мій рідний край. Українські народні дитячі ігри: веснянки, гаївки.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв’язки: 5 клас. Українська література. Розділ: Рідна Україна. Світ природи. Тема: Тарас Шевченко. «За сонцем хмаронька пливе…», «Садок вишневий коло хати…». Степан Васильченко. «В бур’янах» або Оксана Іваненко. «Тарасові шляхи». Україна часів Т. Шевченка. Розповідь про поета, його дитинство (на основі творів Степана Васильченка або Оксани Іваненко) (учень/учениця розповідає про дитинство поета і його родину). 5 клас. Українська мова. Розділ: Пряма мова. Діалог. Тема: Складання розповіді «Мудрі батькові поради» («Улюблені пісні моєї мами», «Чого навчив мене мій тренер») з використанням речень, що містять пряму мову (учень/учениця цінує досвід старших поколінь, поважає досвід і дослухається порад старших членів родини).</td></tr>
</table>

<table>
<tr><td colspan="3">Розділ 4. Образи, символи та обереги українського народу</td></tr>
<tr><td rowspan="10">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
розуміє основні поняття: полотно, нитка, вишиванка, рушник-утирач, рушник весільний, голка, мереживо, візерунки, кольори-символи, рослинний та геометричний орнаменти.

<u>Діяльнісна складова</u>
вміє узагальнити та розкласти на складові частини народні символи України;
бачить вагомість державних символів України.

<u>Ціннісна складова</u>
розширено набуває знання про державні та народні символи України.</td><td rowspan="10">10</td><td>Державні символи України (герб, прапор, гімн).
Державний Прапор України. Кольори Державного Прапора. Найвідоміші державні утворення на теренах України та їхні прапори. Назва і значення Державного Герба. П. Чубинський – автор слів Державного Гімну України. Конституція України, гривня (грошова одиниця). День Незалежності. День Державного Прапора України. День Конституції.</td></tr>
<tr><td>Народні символи України.
Уособлення краси України в рослинних символах: калина, верба, дуб, тополя, барвінок, чорнобривці. Образи птахів (лелека, ластівка, соловейко, зозуля) та тварин (кінь, тур) в українському фольклорі. Рослини і птахи, які стали традиційними народними символами України (калина, верба, барвінок, чорнобривці, лелека, ластівка, соловейко, зозуля).</td></tr>
<tr><td>Казки і легенди про тварин і рослин. Народні символи в пісенній творчості. Орнаменти рослин і тварин як окраса гончарного посуду, вишивок, розпису писанок та ікон.</td></tr>
<tr><td>Світ української вишивки. Способи прикрашання полотна барвистими нитками. Символіка візерунків. Сполучені чинники краси та символіки в українському вишиваному вбранні. День вишиванки (щороку в третій четвер травня) – символ належності до роду та нації, ознаки українськості.</td></tr>
<tr><td>Український рушник – вічна пам’ять народу.
Регіональні особливості орнаментування рушників та вишивки в Україні. Значення українського рушника в побуті та традиційних обрядах. «Пісня про рушник», автор Андрій Малишко, композитор Платон Майборода.</td></tr>
<tr><td>Писанка як оберіг: краса, що нас об’єднує.
Писанка, крашанка, знаки-символи, яйце – символ Великодня, смужка, хвилясті лінії, символи.
Обрядовість писанки під час Великодніх свят. Писанкарство. Великодні писанки: візерунки, символи, значення.
Пісня «Розмалюю писанку», автор Марія Бурмака.</td></tr>
<tr><td>Духовні та культурні символи України. Мелодійність, милозвучність української мови. Культурна спадщина народу та її примноження. Острозька академія – фактично перший вищий навчальний заклад у всій Східній Європі. Найдовший музичний інструмент у світі – українська трембіта. Автор першої європейської Конституції – українець Пилип Орлик. «Щедрик» – найвідоміша у світі різдвяна пісня. Найглибша у світі станція метро «Арсенальна» (місто Київ) та ін.
Природні дива: географічний центр Європи; Хортиця (місто Запоріжжя) – найбільший острів на Дніпрі; печера Оптимістична (Тернопільська область) – найдовша у світі гіпсова печера; Олешківські піски (Херсонська область) – найбільша територія в Україні, вкрита пісками.</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Найцікавіші факти про Україну.</td></tr>
<tr><td>Мій рідний край. Тварини, рослини та птаство України в творах письменників рідного краю.</td></tr>
<tr><td>Підсумковий урок.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв’язки: 5 клас. Образотворче мистецтво. Розділ: Види образотворчого мистецтва. Тема: Декоративно-прикладне мистецтво (учень/учениця висловлює судження про твори декоративно-прикладного мистецтва та скульптури, усвідомлює їх значення у формуванні та збереженні національної спадщини України та світу). 5 клас. Українська мова. Розділ: Відомості із синтаксису й пунктуації. Тема: Письмовий твір-роздум за колективно складеним планом у художньому стилі (орієнтовні теми: «Чому необхідно знати історію свого народу», «Чому потрібно знати звичаї свого народу») (учень/учениця усвідомлює суть понять «патріотизм», «відповідальність за долю Батьківщини»).</td></tr>
</table>

6 клас
Українознавство
(Український світ)
(35 годин, 1 година на тиждень)
Усього – 35 год. На тиждень – 1 год.
Проєктна робота – 4 год.
Мій рідний край – 3 год.
Підсумкові заняття – 2 год.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	**К-сть год.**	**Зміст навчального матеріалу**
Вступ. Українознавство як освітня дисципліна та науковий напрям		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **надає** розуміння понять: світогляд, простір, життєвий простір, культурний простір, межа в просторі, безмежжя в просторі – світ (всесвіт) в українській мові, культурі та українознавстві. **Діяльнісна складова** **творчо** опрацьовувати здобуті поняття з українознавства, застосовувати їх практично для розгляду та опису, узагальнювати їх, вміння виокремити та можливість використовувати узагальнені поняття та ідеї з українського світогляду. **Ціннісна складова** **набуває** творчих спрямувань та життєвих зорієнтувань завдяки отриманим знанням про світогляд українців, світоглядні цінності українського життя, про ідеї та образи української культури.	**1**	**Вступ. Українознавство як дисципліна** «Український світ» на перетинах культурних шляхів Сходу і Заходу. «Український світ» як простір, світогляд, творча місцина, життєвий досвід, культурно-історична тягліcть. Ідеї та образи українського світогляду в культурній творчості українців. Виховний і освітній досвід українознавства. Шкільна освіта та родинна педагогіка. Основні поняття: українознавство, комплекс українознавчих знань, простір, світогляд, світ, життєвий простір, культурний простір, Всесвіт, творчість.

<table>
<tr><th colspan="3">Розділ 1. Життєвий простір та творчий світ українця</th></tr>
<tr><td rowspan="8">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
надає розуміння понять: світогляд, життєвий простір, український світогляд, духовність, звичай, традиція.

<u>Діяльнісна складова</u>
називає ознаки українського життєвого світу, вміє використовувати міфи та легенди українського народу як приклад розуміння нашими предками природних явищ.
Пояснює символічне значення для українців понять дому та хліба, культурну самобутність українського народу.
<u>Ціннісна складова</u>
Набуває творчих спрямувань та життєвих зорієнтувань завдяки отриманим знанням про світогляд українців, світоглядні цінності українського життя, про ідеї та образи української культури.</td><td rowspan="8">7</td><td>Форми життєвого світу людини: світ природний, світ соціальний, світ духовний та світ матеріальний (предметний, інструментальний, техногенний). Сім’я, родина, дитяче товариство, об’єднання людей, народ.</td></tr>
<tr><td>Культура та творчий світ українця: звичаї, традиції, обряди, які супроводжують людей упродовж життя; світ мистецтва, предмети побуту і вжитку. Внесок представників інших етносів в розвиток національної культури.</td></tr>
<tr><td>Давні дохристиянські вірування праукраїнців. Небесні світила, земля, вогонь, вода, рослинний і тваринний світ у давній міфології слов’ян.</td></tr>
<tr><td>Національний традиційний одяг – відображення духовного світу українців. Основні традиції й орнаменти, символіка й оберегове значення. Чоловічі і жіночі узори у народному вбранні.</td></tr>
<tr><td>Розширене тлумачення українського життєвого простору. Українська хата як «власний» («свій») український образ світу. Типи українського домобудування. Назви будівельних речей, які складають українську хату. Наповнення українського життєвого простору (речі повсякденного та святкового вживання, хатнє начиння). Хата та земля як образи та символи в українському фольклорі та літературі.</td></tr>
<tr><td>Українська мова як визначальний код нації. Пісенний світ українознавства. Дитячий фольклор.</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Історичні та сучасні типи домобудування в моєму краї.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв’язки: 6 клас. Українська література. Розділ: Загадково прекрасна і славна давнина України. Тема: Микола Вороний. «Євшан-зілля» (учень/учениця розуміє значення історичної пам’яті для кожної людини; пояснює важливість належності до свого народу; висловлює судження про її історичну основу, зв’язок із літописною легендою; коментує власне розуміння почуття патріотизму; усвідомлює роль слова в житті людини). 6 клас. Українська мова. Розділ: Фразеологія. Тема: Письмовий твір-роздум про вчинки людей на основі власних спостережень і вражень у художньому стилі (орієнтовні теми: «Чому я пишаюся своїм товаришем», «Який вчинок можна вважати героїчним», «У яких вчинках виявляється людська шляхетність») з використанням фразеологізмів (учень/учениця виявляє об’єктивність, толерантність і тактовність в оцінці вчинків людей; може співвіднести вчинок людини з принципами справедливості, порядності, сміливості, громадянської відповідальності).</td></tr>
</table>

Розділ 2. Традиційні форми українського господарювання		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **усвідомлює** потребу встановлення господарчого ладу серед українців, **може** отримати розуміння того, як здійснювали господарювання та виробництво українці, спостерігати, як взаємодіяли українці з природою, використовуючи її запаси, колись, і порівнювати таку людську діяльність в Україні тепер, отримати уявлення про давні способи просторового переміщення в українців та про колишнє українське інформування (передавання знань та новин). **Діяльнісна складова** **творчо опрацьовує** здобуті знання про українське ремісництво та ремісників, **пробує** застосувати набуті виробничі знання, вміння та навички у власній практиці. **Зіставляє** можливості новинного перенесення (постачання) колись і тепер. **Ціннісна складова** **надає** поціновування кожній виконаній праці у сьогоденні, як це робили українці колись, творчо підходити до вже набутих виробничих знань та навичок. **Здійснює** розгляд взаємин українців із довкіллям (природою – тваринним, рослинним, пташиним світом) з погляду світосприйняття, художньо-образного відчуття явищ, дбайливості, зберігання.	**9**	Традиційні форми українського господарювання: поле, городництво, садівництво, рибальство, засоби українського ведення господарства. Українське ремісництво (ткацтво, бондарство, лимарство, гончарство, стельмаство, килимарство та ін.). Назви ремісничих виробів та виробників в українській мові. Український господарський зв'язок-комунікування. Натуральне (самозабезпечувальне) господарство. Базар, ярмарки, ринок в українському господарюванні як середовище давнього українського інформування. Толока як приклад колективної взаємодопомоги. Хліборобство – традиційна основа українського господарювання та культуротворення. Пошанування хліба серед українців. Українські страви та напої – повсякденні й «смаколики», обрядова їжа. Облаштування та спорядження українського святкового столу. Вироби з дерева, глини; кришталь, гутне скло, металеве приладдя до столу. Традиційні засоби українського пересування. Транспорт і шляхове сполучення. Транспорт: в'ючно-верховий, полозний і колісний (віз (підвода, гарба)), сани, чумацькі «мажі», човен, пліт, корабель. *Проєктна робота.* Топоніміка , гідроніміка рідного краю. *Мій рідний край.* Господарська діяльність в моєму краї: традиційна та сучасна. *Підсумковий урок.*
Міжпредметні зв'язки: 6 клас. Всесвітня історія. Історія України (*інтегрований курс*). Розділ: Первісні спільноти. Археологічні культури. Тема: Трипільська археологічна культура (учень/учениця розуміє риси господарства, суспільного устрою й світосприйняття як основу історичного опису життя людей у минулому).		

<table>
<tr><th colspan="3">Розділ 3. Українські календарно-обрядові свята</th></tr>
<tr><td rowspan="8">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
набуває знання про те, як українці відчували плин часу та зміни пір року. Знає те, як українцями було названо окремі проміжки часу і чому – дні, тижні, місяці. Звертає увагу на історичні (теж українські) назви часу, які дотепер зберігаються в творах української словесності та письменства («врем'я», «год» і т. ін.). Знайомиться з обрядовими особливостями та текстовим супроводом українського святкового року. Спостерігає творчі прояви та хист українців під час святкування. Отримує знання про те, як склалася добірка основних українських страв та напоїв. Знайомиться з основними підходами у прийманні гостей серед українців (на українських гостинах та частуванні). Отримує знання про шлюб як основу української родини та про рольовий розподіл на весіллях та в родині.

<u>Діяльнісна складова</u>
вміє творчо застосувати набуті знання з українського облаштування святкового календаря у власному житті, розуміє і вміє практично застосовувати широту українських назв, що стосуються часу, його зміни (плину). Розуміє, що багатство українських назв зміни часу є справді українським і дотепер існує в говірках української мови. Вирізняє складники українського вбрання та розуміє їхню символіку.

<u>Ціннісна складова</u>
розуміє нелегкість та красу української колишньої і теперішньої повсякденної праці, шанобливо ставиться до українських святкових днів (українських традиційних святощів), підтримує та творчо осучаснює українські способи святкування та весільні звичаї в сьогоденні. Практично застосовує складники українського традиційного вбрання для творення власного образу (своєї «імагоестетизації»). Вирізняє та сприймає риси української вдачі та поведінкові (етичні) особливості українців.</td><td rowspan="8">8</td><td>Час – день, доба, тиждень, місяць, рік в українців. Українські календарні поняття та назви. Розширені поняття про плин часу в українців, український традиційний господарчий та святковий календарі.</td></tr>
<tr><td>Робоча та святкова українська весна. Зустріч весни. Веснянки. Гаївки. Українські народні дитячі ігри та забави. Великдень серед українців. Символізм української писанки.</td></tr>
<tr><td>Літня гаряча українська пора. Єдиний ритм виконуваної праці та пісні. Зелені свята (Трійця), Івана Купала, свято Петра і Павла, свято Іллі: традиції та прикмети.</td></tr>
<tr><td>Осіння пора в українському господарюванні: косовиця, зажинки, обжинки, возовиця. Свято Покрови.</td></tr>
<tr><td>Святкова зима в українців. Зимові свята («святкú»): Різдво – Василя – Водохреща (Йордан). Колядування, віншування, щедрування. Народні театральні вистави в різдвяній обрядовості.</td></tr>
<tr><td>Життєвий цикл українців в традиційній обрядовості. Уродини. Хрестини. Сватання та весілля. Старостú, сватú, свахи, свекри, свекрухи, зовиці, зяті, невістки – рольовий розподіл на весіллі та в родині.</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Традиційні свята в моїй родині.</td></tr>
<tr><td>Мій рідний край. Традиції святкування Різдва (Великодня) в рідному краї.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв'язки: 6 клас. Українська література. Розділ: Загадково прекрасна і славна давнина України. Тема: Календарно-обрядові пісні (учень/учениця знає про виникнення народної обрядової поезії, її різновиди; розповідає про головні календарні обряди українців; розрізняє і називає різновиди календарно-обрядових пісень).</td></tr>
</table>

<table>
<tr><th colspan="3">Розділ 4. «Козацькому роду нема переводу»</th></tr>
<tr><td rowspan="10">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
знає і розуміє походження національних символів України. Знає поняття: геральдика, сфрагістика, нумізматика, герої, гроші.

<u>Діяльнісна складова</u>
розкриває образи козаків, їхні звичаї та традиції; розвиває навички характеризувати образи. Називає та описує досягнення історичних, культурних та наукових діячів України.

<u>Ціннісна складова</u>
виховує на прикладі образів козаків лицарські чесноти, віру в перемогу добра й справедливості.</td><td rowspan="10">10</td><td>Риси української вдачі (звитяга (геройство), волелюбство, взаємодопомога, самопожертва, миролюбство) та їхнє представлення в творах українського фольклору й письменства-літератури. Казка «Кирило Кожум'яка». Думи: «Самійло Кішка», «Маруся Богуславка», «Втеча трьох братів з Азова», «Про Богдана Хмельницького». Твори письменства: Т. Шевченко. «Гайдамаки»; І. Франко. «Захар Беркут», «Бунт Митуси», «Аскольд і Дір під Цар-городом»; І. Манжура. «Трьомсин-богатир»; Б. Грінченко. «Лесь, прекрасний гайдамака», «Лаврін Костер»; Ю. Федькович – балади «Довбуш», «Юрій Гінда»; О. Апанович. «Розповіді про запорозьких козаків»; В. Рутківський. «Джури козака Швайки», «На козацьких островах» (на вибір чителя); Зірка Мензатюк. «Таємниця козацької шаблі»; Андрій Кокотюха. «Таємниця козацького скарбу».</td></tr>
<tr><td>«Козацькому роду нема переводу». Військове мистецтво українського козацтва. Легенди про козаків (козацькі сторожі, випробування козаків, козаки-кобзарі, побратимство, дисципліна на Січі, козаки-характерники, військове мистецтво). Козацькі військові винаходи. Звичаї та обряди козаків.</td></tr>
<tr><td>Національні постаті України: хреститель Русі-України Володимир Великий, мудрість і книжність Ярослава Мудрого, козацька держава Богдана Хмельницького, кошовий отаман Війська Запорозького Іван Сірко, меценат і воїн Іван Мазепа, творець першої Конституції Пилип Орлик, літописець української історії та державний діяч Михайло Грушевський та ін. Історичні постаті в художній літературі.</td></tr>
<tr><td>Національні символи України. Історія походження і значення тризуба. Вияв ідеї державотворення в українській символіці, геральдиці, сфрагістиці, нумізматиці. Герби українських міст та історичних регіонів. Символіка кольорів.</td></tr>
<tr><td>Козацька символіка: клейноди, корогва (прапор), бунчук, булава та її різновиди (тростина (палиця) та пірнач), каламар, литаври та печатка. Відображення героїчної боротьби запорозького козацтва за волю в народних піснях та думах, творах музичного та образотворчого мистецтва.</td></tr>
<tr><td>Ми – нащадки козацького роду. Козацька педагогіка, благодійна та доброчинна діяльність. Школа джур – як ставали козаками. Відродження традицій українського козацтва в національно-патріотичному вихованні сучасної молоді. День українського козацтва – 14 жовтня – в день Покрови Пресвятої Богородиці.</td></tr>
<tr><td>Оборонні споруди як безпековий чинник українського державотворення. Історична потреба фортифікаційного будівництва, захисні функції, особливість спорудження. Спорядження воїнів та зброя у фортецях. Хотинська фортеця (м. Хотин, Чернівецька область). Аккерманська (Білгород-Дністровська) фортеця (Одеська область). Меджибізький замок (Хмельницька область). Замок Паланок (м. Мукачево, Закарпатська область). Золочівський замок (Львівська область). Замок у Луцьку та інші.</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Українська гривня: історія та сьогодення.</td></tr>
<tr><td>Мій рідний край. Герби українських міст та історичних регіонів, їхня символіка.</td></tr>
<tr><td>Підсумковий урок.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв'язки: 6 клас. Українська література. Розділ: Загадково прекрасна і славна давнина України. Тема: Володимир Рутківський. «Джури козака Швайки» («На козацьких островах») (учень/учениця дискутує про проблеми національної свідомості, патріотизму, зрадництва, усвідомленого вибору). 6 клас. Українська мова. Розділ: Займенник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Тема: Есе світоглядного змісту (орієнтовні теми: «Кого можна назвати патріотом рідної землі», «У чому полягає життєвий успіх») (учень/учениця виявляє повагу до осіб, які гідно реалізовують громадянські права та обов'язки; виявляє почуття громадянської гідності; поважає закони, правові норми, шанує державні символи і цінності).</td></tr>
</table>

ОСВІТА

7 клас
Українознавство
(Українське культуротворення)
(35 годин, 1 година на тиждень)
Усього – 35 год. На тиждень – 1 год.
Проєктна робота – 4 год.
Мій рідний край – 3 год.
Підсумкові заняття – 2 год.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу
Вступ. Українознавство як наука та навчальна дисципліна		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **знає** й **розуміє** часопросторові історичні форми тяглого розгортання українського культуротворчого потенціалу, потенціал українознавства як науки, що вивчає українську людину та світове українство у часопросторі, **пояснює** процеси українського культуротворення та культурозбереження. **Діяльнісна складова** **володіє вмінням** узагальнити здобуті українознавчі знання та додавати свою знаннєву частку (повідомлення) до знань про Україну, українців, український культурний простір. **Ціннісна складова** **уявляє** свій зв'язок із Україною, світ як цілісність, Україну та українство як цілісні органічні частини вселюдства, **розуміє** потребу в отриманні українознавчої інформації через мовно-словесний та уречевлений простір Українського світу.	**1**	**Вступ. Українознавство як наука та навчальна дисципліна** Світоглядні основи українського культуротворення. Цивілізаційне вироблення (продукування) смислів (сенсів) українцями, часопросторові історичні форми тяглого розгортання українського культуротворчого потенціалу, мовно-словесний та уречевлений простір Українського світу. Досвід українського себе представлення і самозбереження у світі. Основні поняття: українознавство, українськість, українське культуротворення, українські духовні цінності, творче середовище, творчий хист, митець, мистецтво, будівництво, архітектура, культурний простір, українець, українська культурна спадщина.

<table>
<tr><th colspan="3">Розділ 1. Українська культура як предмет дослідження. Витоки української культури</th></tr>
<tr><td rowspan="6">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
набуває знання про досвід українського культуротворення та питомі риси українських культурних пам’яток, розуміє історичну (етапну) послідовність українського культуротворчого розвою, розуміє та вирізняє стилістичні особливості зразків українського культуротворення.

<u>Діяльнісна складова</u>
уміє узагальнено і докладно описати процес українського культуротворення, знає й називає окремі твори та пам’ятки української культури, вирізняє українські ідеї, образи, мотиви в сучасних стилізаційних течіях.

<u>Ціннісна складова</u>
усвідомлює цінність української культури як цілісного феномена і складової культурного розвитку світу; через взаємопов’язані речі, як національна мова, традиції, історична пам’ять, в історико-культурному вимірі формує ідентичність і національну самоповагу.</td><td rowspan="6">7</td><td>Українська культура як предмет дослідження. Основні етапи формування культурного простору України: прадавній, стародавній, давній, новий, новітній. Тягліть українського культуротворення, малярство, будівництво, музика, освіта, література в системі (як рівні) українського культуротворення.</td></tr>
<tr><td>Витоки української культури. Унікальність трипільської культури. Скіфська доба в історії культури України. Культури кочових народів на території України. Античність як складова культурної історії Північного Причорномор’я.</td></tr>
<tr><td>Підґрунтя культурної свідомості українців. Побут і звичаї давніх слов’ян. Віра як система вірувань. Художнє втілення світоглядно-міфологічних змістів: образотворчі, декоративні, ритуальні компоненти культури давніх слов’ян. Зміст і суть міфології язичництва: символіка рослинного та тваринного світу, надприродні сили в українській демонології, язичницький пантеон.</td></tr>
<tr><td>Історико-культурний вимір української культури. Русь-Україна як культуротворчий образ та простір історії. Особливості християнського світогляду. Храмове будівництво. Уявлення про владу та їхнє втілення в культурі. «Руська правда» – норми закону, за яким жило населення.
Культурна топографія давнього Києва. Галич, Чернігів – відомі культурні і релігійні центри Русі-України.</td></tr>
<tr><td>Українська мова як культуротворчий та освітній чинник. Українська словесність та письменство-література у підвалинах українського культуротворення. Монастирі як осередки розвитку освіти, науки, мистецтва. Мовний вимір давньоруської культури. Література: перекладна та оригінальна. Давньоруська книжність: літописи, житія святих, билини, легенди. Козацьке літописання. Пересопницьке Євангеліє: від гетьмана Мазепи до президентів незалежної держави.</td></tr>
<tr><td>Феномен українського козацького бароко в українській культурі. Культурно-просвітницька діяльність митрополита Петра Могили. Іван Мазепа як меценат та культурний діяч. Г. Сковорода як представник культури українського бароко.</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Роль козацтва у становленні української національної культури.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв’язки: 7 клас. Історія України. Розділ: Київська держава (Русь-Україна) наприкінці X – у першій половині XI ст. Тема: Внутрішня і зовнішня політика Володимира Великого. Впровадження християнства. Київська держава (Русь-Україна) за Ярослава Мудрого. «Руська правда». Суспільний устрій. Влада князя. Повсякденне життя. Господарство. Міста. Ремесла. Торгівля. Культура (учень/учениця розуміє історичне значення впровадження християнства як державної релігії Київської держави (Русі-України), кодифікації звичаєвого права (укладення «Руської правди»), місце Русі-України серед європейських держав після прийняття християнства). 7 клас. Українська література. Розділ: Про минулі часи. Тема: Андрій Чайковський. «За сестрою» (учень/учениця характеризує образи козаків-запорожців; висловлює власні судження про геройство і лицарську відвагу головного героя).</td></tr>
</table>

Розділ 2. Збереження, творення та передача українських духовних цінностей		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **набуває** знання про процес формування національно-культурних цінностей, поширення нових стилів мистецтва, **знає** про форми збереження, творення та передачі українських духовних цінностей. **Діяльнісна складова** **вміє** узагальнено уявляти зв'язок часів через збереження і розвиток культурних традицій у контексті сучасного культурологічного підходу до культури України як комплексної системи. **Називає** імена українських митців та розуміє їхню творчу вагу в Україні та світі, аналізує твори художнього мистецтва. **Ціннісна складова** **уявляє** цінність української культурної спадщини, поціновує та застосовує у власній життєвій практиці можливість пропагування України та українського через твори давнього і новочасного українського мистецтва.	**9**	Збереження, творення та передача українських духовних цінностей. Обереги українців у побуті. Автентичні вишивки: гуцульська, буковинська, бойківська, подільська, полтавська, малювання на предметах побуту, техніка вишивки, символіка. Відтворення народних символів України у предметах побуту, вишивці на сорочках та рушниках, у розписі посуду, кованих виробах, різьбленні, писанках.
		Обереги, пов'язані з певними життєвими ситуаціями, святами та обрядами. Обереги, які українці використовують під час проведення свят і обрядів. Традиційна обрядовість українців. Українське весілля. Поминальні обряди. Хрестини. Пошанування померлих родичів.
		Українські народне декоративно-ужиткове мистецтво та промисли. Кераміка, художній розпис, ткацтво, килимарство, техніки та регіональні особливості вишивки, плетіння, гончарство, деревообробництво, ковальство, гутництво, писанкарство, бондарство, обробка шкіри (кожум'яки, лимарство, кушнірство), стельмаство (виготовлення саней та возів).
		Народне ікономалювання. Розвій українського народного та професійного малярства. Образ Мамая в малярстві. Світські особи в малярстві.
		«Будительство» (спонукання до навертання й повернення до власної культурної самости) українців в творах українського письменства. П. Грабовський, збірка «Пролісок» («До сіячів», «До Русі-України», «До українців», «До України», «До галичан», «Народові українському»); Б. Грінченко. «До народу», «Темрява», «Прийде»; С. Руданський. «Гей, браття-козаки, сідлайте-но коні…».
		Музейництво як спосіб збереження української історико-культурної спадщини. Національний музей історії України, Національний музей голодомору-геноциду, Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції гідності, Національний музей імені Андрея Шептицького у Львові, Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара», Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, Музей писанкового розпису (м. Коломия); музеї просто неба: Національний музей народної архітектури та побуту України (село Пирогів, Київська обл.), Музей народної архітектури і побуту імені Климентія Шептицького (Львів), Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (Переяслав, Київська обл.), Національний музей українського народного декоративного мистецтва (Київ), Закарпатський музей народної архітектури та побуту (Ужгород) та ін. Видатні музейники: М. Петров, М. Біляшівський, І. Свєнціцький, М. Возницький, М. Сікорський, Н. Онацький, Д. Щербаківський, М. Рудинський, Є. Спаська, П. Потоцький, М. Макаренко.
		Проєктна робота. Збереження народних традицій. Художні центри: Опішня, Решетилівка на Полтавщині; Ічня, Дігтярі на Чернігівщині; Петриківка на Дніпропетровщині; Кролевець на Сумщині; Бубнівка, Клембівка на Вінниччині; Яворів та Пістинь на Івано-Франківщині, Києво-Межигірська фаянсова фабрика.
		Мій рідний край. Дослідження традиційних особливостей народних промислів рідного краю.
		Підсумковий урок.
Міжпредметні зв'язки: 7 клас. Українська література. Розділ: Про минулі часи. Тема: Михайло Стельмах. «Гусилебеді летять…» (учень/учениця знає про звичаї і традиції українського народу). 7 клас. Українська мова. Розділ: Вступ. Тема: Складання плану тексту публіцистичного стилю на тему «Духовні цінності нашого народу» (учень/учениця шанує духовні цінності народу). 7 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво: діалог традицій і новаторства. Тема: Музичне мистецтво в нашому житті (учень /учениця наводить приклади відображення етнічних мотивів у класичній і сучасній музиці). 7 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво: діалог традицій і новаторства. Тема: Мистецтво в нашому житті (учень/учениця розуміє регіональні особливості й символіку різних видів декоративно-прикладного мистецтва (розпис, кераміка, вишивка, писанкарство, витинанка, народна іграшка тощо)).		

Розділ 3. Історико-культурні пам'ятки України		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **знає** об'єкти матеріальної культури: культову та побутову архітектуру, питомі риси українських культурних та природних пам'яток, особливості культуротворчого середовища сучасного українського міста. **Діяльнісна складова** **уміє** вирізняти окремі твори та пам'ятки української культури, ідеї, образи, мотиви в різних архітектурних стилях, визначати основні риси сучасної міської культури. **Ціннісна складова** **розуміє**, як українцям творилося та твориться власне культурне середовище, **уміє** спостерігати естетичні особливості творів українського мистецтва, **розуміє** та **відчуває** вагомість мовного чинника в досвіді українського культуротворення, **набуває** знання про українське співочо-музичне та театральне мистецтво.	**8**	Архітектурні образи України. Сакральна та фортифікаційна архітектура. Софія Київська, Андріївська церква (м. Київ), Києво-Печерська лавра (м. Київ), Почаївська лавра (Тернопільська область), Крехівський монастир (Львівська область), Святогірський монастир (Донецька область), Троїцький собор (Новомосковськ (Новоселиця), Дніпропетровська область (Січеславщина), Георгіївський монастир на Козацьких Могилах (Рівненська область), Іллінська церква (с. Суботів, Черкаська область) та ін.
		Неповторні замки і фортеці України: Хотинська фортеця (м. Хотин, Чернівецька область). Кам'янець-Подільський замок (Хмельницька область). Аккерманська (Білгород-Дністровська) фортеця (Одеська область). Меджибізький замок (Хмельницька область). Замок Паланок (м. Мукачево, Закарпатська область). Шарівський палацово-парковий комплекс «Садиба» (Харківська область). Палац графів Шенборнів (Закарпатська область). Жовківський замок (Львівська область). Підгорецький замок (с. Підгірці, Львівська область). Палац Даховських (с. Леськове, Черкаська область). Золочівський замок (Львівська область). Олеський замок (Львівська область).
		Унікальні мости в Україні. Старий австрійський міст (Ворохта) на Івано-Франківщині. Тернопільський віадук у селі Плебанівка. Інгульський міст у Миколаєві. Амурський (Старий) міст у Дніпрі. Арковий міст у Запоріжжі. Міст чотирьох євангелістів на Закарпатті. Міст Є. Патона, Південний міст (м. Київ).
		Село, хутір, місто, містечко як середовища українського культуротворення. Народна архітектура стародавнього українського села.
		Культурний ландшафт українського міста від давнини до сьогодення. Традиції українського містобудування. Київ – столиця України. Міста-мільйонники (Київ, Харків, Одеса, Дніпро, Донецьк). Львів – найбільше місто на заході України. Культуротворче середовище містечок. Зникнення «містечок» як історичної назви з українських карт у часи УРСР та заміна їх «селищами». Руйнування українського історичного міського ландшафту. Житло та інтер'єр у системі міської культури.
		Природні пам'ятки України. Туристична карта України, екотуризм. Екологічна культура. Основні поняття: природний заповідник, туризм, екотуризм, екологія, екологічна свідомість, екологічна культура. Сім природних чудес України: Асканія-Нова (біосферний заповідник, Херсонщина), Дністровський каньйон (Вінницька, Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області), Гранітно-степове Побужжя (регіонально-ландшафтний парк, Миколаївщина), Мармурова печера (АР Крим), Подільські Товтри (національний природний парк, Хмельниччина), озеро Світязь (Волинь), озеро Синевир (Закарпаття).
		Проєктна робота. Презентація проєкту «Моя подорож Україною».
		Мій рідний край. Як історико-культурні пам'ятки мого краю розповідають про минуле?
Міжпредметні зв'язки: 7 клас. Історія України. Розділ: Київська держава у другій половині XI – першій половині XIII ст. Тема: Культура Русі-України в другій половині XI – першій половині XIII ст. (учень/учениця характеризує господарську та політичну культуру Русі в XII – першій половині XIII ст., розвиток церкви і мистецтв у цей період). 7 клас. Історія України. Розділ: Руські удільні князівства у складі сусідніх держав. Кримське ханство. Тема: Суспільне і церковне життя на теренах України в XIV–XV ст. Сільське господарство. Ремесла і торгівля. Міста. Магдебурзьке право. Пам'ятки середньовічної культури XIV–XV ст. Костянтин Острозький. Юрій Дрогобич (учень/учениця розуміє європейський характер культури русько-українського суспільства княжої доби). 7 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво: діалог традицій і новаторства. Тема: Мистецтво в нашому житті (учень/учениця орієнтується у видах архітектури; знає архітектурні пам'ятки свого регіону, України та світу).		

<table>
<tr><td colspan="3">Розділ 4. Культурно-мистецька спадщина українців</td></tr>
<tr><td rowspan="10">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
називає імена українських митців та розуміє їхню творчу вагу в Україні та світі.

<u>Діяльнісна складова</u>
визначає внесок відомих українських митців в розвиток історико-культурного простору України.

<u>Ціннісна складова</u>
розуміє цінність національної культури, її структуру у взаємозв’язку з економічними, політичними та іншими суспільними процесами, визначає співвідношення загальнолюдських та національних цінностей з традиціями та новаціями у культурі.</td><td rowspan="10">10</td><td>Культурно-мистецька спадщина українців. Основні поняття: корифеї українського театру, творці української музики та художньої творчості. Розвиток українського театру. Знані корифеї українського театру – доля, творчість, талант: Марко Кропивницький, Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський, Панас Саксаганський, Марія Заньковецька, Соломія Крушельницька, Лесь Курбас.</td></tr>
<tr><td>Український народний танець – національна гордість українського народу та надбання світової хореографії. Народні танці: хоровод, гопак, козачок, коломийкові танці та ін. Історія українського хореографічного мистецтва. Народний танець в постановках театру корифеїв, ансамбль М. Соболя, народна хореографія в оперному мистецтві. «Чародій танцю» В. Верховинець. Збереження та розвиток народної хореографії. Національний заслужений академічний ансамбль танцю України ім. П. Вірського.</td></tr>
<tr><td>Українське музичне мистецтво у жанрово-творчій різноманітності. Творці української музики: Максим Березовський, Дмитро Бортнянський, Артем Ведель, Микола Лисенко, Микола Леонтович, Борис Лятошинський, Володимир Івасюк. Відомі українські оперні та камерні співаки: Борис Гмиря, Дмитро Гнатюк, Анатолій Солов’яненко, Соломія Крушельницька та ін.</td></tr>
<tr><td>Українська народна музична культура та сучасний музичний синтез (етнотечії у модерному музикуванні). Сучасні музичні гурти та співаки. Українські та міжнародні музичні фестивалі.</td></tr>
<tr><td>Художня творчість: Іоанн Георгій Пінзель, Микола Пимоненко, Олександр Мурашко, Казимир Малевич, Михайло Бойчук, Олександра Екстер, Георгій Нарбут, Катерина Білокур, Марія Примаченко, Тетяна Яблонська, Олександр Архипенко, Іван Марчук.</td></tr>
<tr><td>Розвиток українського кіно. Видатні українські кіномитці: Олександр Довженко, Сергій Параджанов, Леонід Биков, Іван Миколайчук, Юрій Іллєнко та ін. Українська анімація (комедійний «козацький» серіал режисера Володимира Дахна). Славетні українські кіноактори і акторки: Амвросій Бучма, Гнат Юра, Богдан Ступка, Лесь Сердюк, Наталія Ужвій, Раїса Недашківська, Ада Роговцева, Ольга Сумська та ін. Сучасне українське кіно.</td></tr>
<tr><td>Особливості розвитку сучасної літератури для дітей, сучасні дитячі письменники: Леся Мовчун, Дзвінка Матіяш, Богдана Матіяш, Сашко Дерманський, Надійка Гербіш, Мар’яна та Тарас Прохаськи, Зірка Мензатюк, Галина Ткачук, Володимир Читай, Іван Андрусяк, Сашко Лірник, Леся Воронина, Галина Пагутяк, Андрій Бачинський, Марина Павленко, Ірен Роздобудько, Володимир Рутківський, Андрій Кокотюха, Олесь Ільченко, Марина та Сергій Дяченки та інші (ознайомлення із творами письменників на вибір вчителя).</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Презентація проєкту «Відомий митець України для мене – …».</td></tr>
<tr><td>Мій рідний край. Відомі митці рідного краю.</td></tr>
<tr><td>Підсумковий урок.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв’язки: 7 клас. Українська література. Розділ: Ми – українці. Тема: Андрій Малишко. «Пісня про рушник», «Чому, сказати, й сам не знаю…», Володимир Івасюк. Пісенна творчість («Червона рута», «Я піду в далекі гори», «Балада про мальви», «Водограй») (учень/учениця усвідомлює важливість відродження і вивчення оригінальної музичної творчості митців, її ролі у відродженні національної самосвідомості, патріотичних почуттів).</td></tr>
</table>

8 клас
Українознавство
(Українська спільнота)
(35 годин, 1 година на тиждень)
Усього – 35 год. На тиждень – 1 год.
Проєктна робота – 4 год.
Мій рідний край – 3 год.
Підсумкові заняття – 2 год.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	**К-сть год.**	**Зміст навчального матеріалу**
Вступ. Українознавство як наука та навчальна дисципліна		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **набуває** знання про українознавчі засади творення української спільноти в світовому просторі. **Діяльнісна складова** **вміє** визначати питомі риси української спільноти як середовища творення і зберігання українського культуротворчого потенціалу. **Ціннісна складова** **уявляє** Україну та українство як цілісні органічні частини вселюдства, **набуває** потребу в отриманні українознавчої інформації через утвердження власної самости у формах культурного, спільнотного, суспільно-державного самовираження українців.	**1**	**Вступ. Українознавство як наука та навчальна дисципліна.** Українськість (українська світоглядна та життєва сутність) як особлива практика набування й утвердження власної самости у формах культурного, спільнотного, суспільно-державного самовираження українців. Українська спільнота як середовище творення і зберігання смислового потенціалу української культури (цивілізації) та усвідомлені, історично виражені часопросторові форми духовного і господарчого єднання українства. Основні поняття: українознавство, українськість, українська спільнота, духовний простір української спільноти, спільнота та громада – духовний та господарчий чинники улаштування українського життєвого простору, культуротворення та заходи й засоби культурозбереження в українській спільноті, українськість як осердя самісного та творчого вираження української спільноти.

<table>
<tr><th colspan="3">Розділ 1. Світоглядний та духовний простір української спільноти</th></tr>
<tr><td rowspan="7">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
знає про досвід українського єднання в спільноті, осягає через зіставлення завдання спільноти і громади в українському житті та культуротворенні, отримує розуміння того, що спільнота є осердям культуротворення за середовищем зародження державних рухів, а також «місцем» зберігання державницької ідеї серед українців, розуміє те, як спільнота є чинником самозбереження та культурозбереження українців.

<u>Діяльнісна складова</u>
вміє визначати значення української спільноти як цілісності в процесах державотворення.

<u>Ціннісна складова</u>
уявляє ціннісні засади часопросторового буття українців як етносоціокультурної спільноти від праукраїнської доби до сучасності.</td><td rowspan="7">7</td><td>Українська спільнота як об’єкт українознавства. Світоглядний та духовний простір української спільноти. Українська людина – творець українського та українськості. Ознаки спільнотного згуртування. Громада як спільнота. Духовна єдність поколінь: звичаї, норми, цінності, знання, інформація. Пам’ятки матеріальної та духовної культури українського народу як джерела українознавства.</td></tr>
<tr><td>Часопростір буття українців як етносоціокультурної спільноти від праукраїнської доби до сучасності. Усна народна творчість. Виявлення світогляду народу через народний епос, лірику, народну драму. Роль народних дум та історичних пісень у творенні українського світобачення та світобачення етнічних груп.</td></tr>
<tr><td>Концепції походження українців. Риси української спільнотності як цілісності:
• спільність походження,
• спільність мови, тобто спільна діяльність у творенні-вживанні мови,
• спільна діяльність у зовнішніх оборонних заходах,
• спільність культурно-господарської системи,
• спільна діяльність у наступальних акціях,
• спільність обрядово-культової сфери.</td></tr>
<tr><td>Історичні землі українців (історичні місця розселення українців). Історичні землі України: Середня Наддніпрянщина (Правобережжя – Київщина, Поділля і Брацлавщина, Лівобережжя – Сіверщина); Західна Україна (Галичина з Покуттям, Волинь, Закарпаття, Буковина); Південна Україна (Запорожжя, Таврія (Крим), Бессарабія, Буджак); Східна Україна (Слобожанщина, Донщина, Кубань). За межами сучасної України знаходяться частини Волині (Берестейщина, Підляшшя, Холмщина), Галичини (Надсяння, Північна Лемківщина), Закарпаття (Пряшівщина, Мармарощина), Слобожанщини, Донщини, а також Кубань. Адміністративно-територіальний устрій України. Історичні одиниці адміністративно-територіального поділу: волості, воєводства, повіти, полки, сотні, курені, комітати (жупи), дистрикти, губернії, провінції, намісництва, округи, райони, області. Україна на картах XVII–XVIII ст.</td></tr>
<tr><td>Етноніми українців: Русь (збірна назва – земля і люди), русини, рутенці, роксолани, козаки, черкаси, українці Історичні назви нашої країни. Походження назви «Україна»: територія і народ. Етноніми етнографічних груп. Етноніми національних меншин та корінних народів.</td></tr>
<tr><td>Українська спільнота – ядро українського державотворення та визвольних рухів. Традиції демократичного врядування в історії українського державотворення: віче, місцеве самоврядування, козацьке врядування. Суспільне життя від Русі до Гетьманщини. Традиції українського козацтва. Жінка в суспільному житті України.</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Назви вулиць як об’єкт історичної свідомості та пам’яті.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв’язки: 8 клас. Історія України. Розділ: Становлення козацтва (XVI – перша половина XVII ст.) Тема: Походження українського козацтва. Козацькі повстання кінця XVI ст. Походи козаків першої чверті XVII ст. Петро Конашевич-Сагайдачний (учень/учениця розуміє місце козацтва в захисті національних інтересів українського суспільства наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.); причини козацьких воєн (повстань). Історія України. Розділ: Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. Тема: Передумови Національно-визвольної війни. Богдан Хмельницький. Козацько-кримський союз (учень/учениця розуміє Хмельниччину як національно-визвольну, соціальну та релігійну війну). Українська література. Розділ: Українські народні думи. Тема: Українські народні думи. «Маруся Богуславка» (учень/учениця усвідомлює, що любов до Вітчизни – одна з найбільших людських чеснот, прагнення до гармонії вчинків із загальнолюдськими цінностями). 8 клас. Українська мова. Розділ: Словосполучення й речення. Тема: Речення прості й складні (повторення), двоскладні й односкладні. Граматична помилка та її умовне позначення (практично) (учень/учениця складає статті до Вікіпедії «Українські козаки: історія й сучасність» з використанням простих і складних, двоскладних і односкладних речень).</td></tr>
</table>

Розділ 2. Роль спільноти у творенні духовно-культурної єдності українства		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **знає** чинники духовно-культурної єдності українства в етнокультурному розмаїтті, **набуває** знання про особливості традиційної культури етнічних груп України, **знає** внесок українських меценатів у збереження культурної спадщини українців. **Діяльнісна складова** **визначає** роль української спільноти у творенні духовно-культурної єдності українства. **Ціннісна складова** **уявляє** ціннісні засади традиційної культури етнічних груп України.	**9**	Роль спільноти у творенні духовно-культурної єдності українства. Українська спільнота у завданнях творення та збереження української культури та української самости, ідентичностей.
		Українська мова як чинник спільнотного єднання українців (нелегкий історичний досвід функціонування української мови). Патріотичний та національно свідомий ідеал людини в творах усної народної творчості та художнього письменства. Історичні пісні: «Про Байду», «Ой, Морозе Морозенку, ти славний козаче», «Чи не той то хміль». Твори письменства: Я. Щоголів. «Запорожець», «Щастя», «Воля», «Січа», «Хортиця», «Остання Січа», «Бабусина казка»; С. Руданський. «Пісня Хмельницького», «До України» («Ой з-за гори, із-за кручі…»).
		Розвиток освіти та книговидання на теренах України. Братський рух та його роль у становленні української культури. Братські школи. Костянтин Острозький та Гальшка Гулевичівна – меценати освіти. Острозька академія, Києво-Могилянська академія, Київський та Харківський університети. Гімназії. Рішельєвський та Ніжинський ліцеї. Розвиток друкарства в Україні. Книжкова графіка.
		«Нема краю без звичаю». Етнографічне районування України: Полісся і Волинь, Карпати і Прикарпаття, Галичина, Буковина, Покуття, Поділля, Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Південь. Етнокультурні групи українців: волиняки, бойки, гуцули, лемки, буковинці, закарпатці, слобожани та ін.
		Особливості традиційної культури етнічних груп України. Хатній простір, способи господарювання та основні промисли, харчування, природні умови проживання – довкілля, правові основи громадської самоорганізації та співіснування, мовно-діалектне (говіркове) вирізнення етнічних груп України (лексично-словникові приклади називання антропологічних, господарчих, природних речей та явищ), танок та танкові ритми гірських та долинних місцин України, мелодійно-пісенні творчі зразки.
		Збереження культури корінних народів та їхніх прав в Україні: кримських татар, караїмів та кримчаків, а також греків Приазов'я, які переселилися з Криму на материкову Україну наприкінці XVIII століття. 9 серпня – Міжнародний день корінних народів світу, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН у 1994 р.
		Проєктна робота. Особливості розселення населення в різних областях України. 10 цікавих фактів про мову (національні символи, український характер, українські звичаї, українську державу).
		Мій рідний край. Особливості традиційної культури етнічних груп України та мого рідного краю.
		Підсумковий урок.
Міжпредметні зв'язки: 8 клас. Історія України. Розділ: Українські землі у складі Речі Посполитої (XVI – перша половина XVII ст.). Тема: Культурно-освітнє життя. Єзуїтські колегії, Острозька академія, братські школи. Київська (Києво-Могилянська) колегія (учень/учениця розуміє історичне значення розвитку книговидання та шкільництва на теренах України).		

Розділ 3. Українство у справі національно-культурного відродження		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **знає** внесок визначних суспільно-політичних, релігійних діячів, науковців, митців у збереження культурної спадщини українців. **Діяльнісна складова** **визначає** роль української спільноти у творенні та збереженні української культури та ідентичності. **Ціннісна складова** **уявляє** ціннісні засади українства як частини української спільноти, що виявляє здатність ставити й реалізувати культурологічні ідеї.	**8**	Український національний характер та світогляд українського народу. Поняття національного характеру. Менталітет та його особливості. Ідейно-світоглядні особливості українського менталітету та світобачення: синкретизм, близькість до природи, оптимістичний, життєствердний характер, символічність, сакральність, антеїзм, індивідуалізм (ідея необмеженої свободи, волелюбність), емоційність, кордоцентризм. Відображення національного характеру в усній творчості, народних повір'ях, віруваннях, літературі. Вплив географічного розташування, історичних обставин, суспільних умов, культури на національний характер/менталітет українців.
		Тривалення історичної пам'яті кобзарського руху. Зберігач мелодії «Запорозького маршу» Є. Адамцевич. Козацько-лірницька течія як традиція української музичної культури та мелодійна етнооснова в сучасному українському музикуванні. Гнат Хоткевич та І. Кучугура-Кучеренко: творчість кобзарів, трагізм долі. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Сучасне кобзарське братство.
		Іван Котляревський та Тарас Шевченко – зачинателі нової української літератури і мови. Розвиток основних жанрів нової літератури – бурлескно-травестійна поема, байка, балада, соціально-побутова п'єса, сентиментальна повість.
		Визначні українки та їх роль у національно-культурному відродженні та розбудові державності: велика київська княгиня Ольга; Анна Ярославна – королева Франції; волинянка Галшка Гулевичівна – фундаторка української освіти і Києво-Могилянської академії; княгиня Анастасія Заславська, коштом якої було видане українською мовою Пересопницьке Євангеліє, на якому присягають президенти нашої держави; Марина (в чернецтві – Марія Магдалина) Мазепа – ігуменя Києво-Вознесенського і Глухівського Успенського дівочих монастирів, мати гетьмана України І. Мазепи, основоположниця шиття золотими та срібними нитками церковного одягу та ікон; Софія Русова – видатна просвітителька, Олена Пчілка, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Ліна Костенко – відомі письменниці, Алла Горська – художниця-бунтарка.
		Українські меценати у підтримці та збереженні української культури (XIX – XX ст.). Родини Галаганів, Симиренків, Терещенків; Б. Ханенко, Є. Чикаленко, А. Шептицький. Сучасні українські меценати.
		Заснування «Просвіти» у Львові, діяльність «Просвіти» (здійснювалася на Галичині, Поділлі, Волині, Київщині, Закарпатті). Молодіжні організації в Україні. Скаутський рух, «Пласт», Спілка української молоді: традиції, статутна діяльність. Роль молодіжних організацій у національно-патріотичному вихованні молоді. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»): статут, завдання, етапи.
		Проєктна робота. Підготувати повідомлення про одного із українських меценатів та його роль у збереженні культурної спадщини України.
		Мій рідний край. Історичні постаті мого краю в процесах національно-культурного відродження.
Міжпредметні зв'язки: 8 клас. Історія України. Розділ: Козацька Україна наприкінці 50-х років XVII – на початку XVIII ст. Тема: Культура. Запорозьке козацтво. Іван Сірко. Гетьманщина в часи Івана Мазепи. Пилип Орлик і його Конституція (учень/учениця вміє обґрунтувати власні судження про діяльність козацьких гетьманів, кошових отаманів, діячів церкви та культури). 8 клас. Українська література. Розділ: Усна народна творчість. Тема: Українські історичні пісні. «Чи не той то Хміль», «Ой Морозе, Морозенку» (учень/учениця усвідомлює роль лицарів-оборонців рідної землі від іноземних поневолювачів). Українська література. Розділ: Українські історичні пісні. Тема: Українські історичні пісні. «Та, ой, як крикнув же козак Сірко» (учень/учениця усвідомлює лицарство, сміливість, фізичну, духовну силу наших героїчних предків. Розуміння того, що добра слава про обдаровану людину живе у віках). 8 клас. Українська література. Розділ: Усна народна творчість. Тема: Кобзарі та лірники – виконавці народних дум (О. Вересай, Г. Гончаренко, М. Кравченко та ін.). Сучасні виконавці: Василь та Микола Литвини, Василь Нечепа (учень/учениця осмислює духовний зв'язок з історичним минулим рідного народу).		

<table>
<tr><th colspan="3">Розділ 4. Цивілізаційний вибір України. Україна Європейська: здобутки, проблеми та перспективи</th></tr>
<tr><td rowspan="11">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
знає визначальні чинники спільнотного єднання в історичній тяглості існування України в координатах європейських культурних та політичних процесів.

<u>Діяльнісна складова</u>
визначає питомі риси українського спільнотного цивілізаційного поступу, співіснування різних соціальних, економічних, політичних і культурних інтересів, поглядів, ідеологій в координатах європейських культурних та політичних процесів.

<u>Ціннісна складова</u>
уявляє ціннісні засади українського спільнотного поступу: національна толерантність, єдність в різноманітті, діалог між різними поглядами і співпраця в соціальній практиці на основі взаєморозуміння, що сприяє національній згоді і стабільності в суспільстві і державі.</td><td rowspan="11">10</td><td>Символіка України: національна, державна та військова. Герб. Прапор. Гімн. Офіційні символи глави держави, нагороди. Історичне походження та тлумачення символіки. Військова символіка. Запровадження грошової одиниці – гривні. Державні свята України.</td></tr>
<tr><td>Українська творча еліта в процесах творення та утвердження державницьких ідей України. Військова, мистецька, спортивна еліта та її роль у формуванні міжнародного іміджу України.</td></tr>
<tr><td>Культурні пам’ятки України – спадщина поколінь. Культурні пам’ятки України під охороною ЮНЕСКО. Київський Софійський собор і Києво-Печерська лавра (1990). Ансамбль історичного центру Львова (1998). Дуга Струве (2005). Резиденція митрополитів Буковини і Далмації (2011). Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора (2013). Дерев’яні церкви Карпатського регіону (2013). Букові праліси Карпат (2007). Культурні об’єкти України змішаного типу. Могила Тараса Шевченка та Шевченківський національний заповідник. Кам’яна могила. Дендрологічний парк «Софіївка». Національний історико-культурний заповідник «Качанівка». Національний заповідник «Хортиця». Музей-мавзолей-меморіал-поховання у складі музею-садиби М. І. Пирогова. Святогірський історико-архітектурний заповідник.
Культурні пам’ятки місцевого значення.</td></tr>
<tr><td>Технічні винаходи українців, які змінюють світ. Внесок українських лікарів у світову медицину. Досвід та героїзм українських парамедиків.
Винаходи українців. Створення прообразу сучасних рентгенівських апаратів (Х-променів) – Іван Пулюй; технологія опріснення морської води для пиття – Леонард Смирнов; електричний трамвай – Федір Піроцький; конструктор перших космічних кораблів і штучних супутників Землі – Сергій Корольов; винахідник вертольоту – Ігор Сікорський; зварювання живих тканин – Євген Патон та ін. Відомі науковці: Ілля Мечников – біолог; Володимир Бец – український анатом і гістолог; Олександр Ковалевський – український природодослідник; Сергій Виноградський – геніальний мікробіолог; Володимир Вернадський – творець вчення про ноосферу, його ім’ям названо Національну бібліотеку України; Сергій Гершензон – видатний український учений у галузі молекулярної біології та генетики, один із засновників Інституту молекулярної біології і генетики НАН України; Микола Амосов – видатний український лікар, вчений у сфері серцево-судинної хірургії; Платон Костюк – видатний український нейрофізіолог та інші.</td></tr>
<tr><td>Цивілізаційний вибір України. Україна – європейська країна. Географічні, історичні та культурні зв’язки України та Європи. Рахів – географічний центр Європи. Історична тяглість існування України в координатах європейських культурних та політичних процесів.</td></tr>
<tr><td>Збереження української культури та українського життєвого досвіду в українській діаспорі. Українська життєва та культурна «практична діаспоряна». Внесок українців у світову культурну, освітню, політичну спадшину.</td></tr>
<tr><td>Моя Україна. Рідне місто, село, школа: презентації, ідеї, проєкти, втілення. Творча комунікація регіонів, країн.</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Україна Європейська: культурні, освітні, військові взаємини.</td></tr>
<tr><td>Мій рідний край. Творча еліта мого краю в її задумах та досягненнях.</td></tr>
<tr><td>Підсумковий урок.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв’язки: 8 клас. Історія України. Розділ 4. Козацька Україна наприкінці 50-х років XVII – на початку XVIII ст. Тема: Гетьманщина в часи Івана Мазепи (учень/учениця розуміє Гетьманщину другої половини XVII – початку XVIII ст. як місце змагань за зміцнення інститутів держави і збереження державного суверенітету). 8 клас. Українська література. Розділ: Світ української поезії. Тема: Володимир Сосюра. Любов до Батьківщини як важливий складник життя людини («Любіть Україну!») (учень/учениця висловлює судження про патріотизм, про активну позицію кожного).</td></tr>
</table>

9 клас
Українознавство
(Українське державотворення)
(35 годин, 1 година на тиждень)
Усього – 35 год. На тиждень – 1 год.
Проєктна робота – 4 год.
Мій рідний край – 2 год.
Підсумкові заняття – 2 год.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу
Вступ. Досвід українського державотворення в українознавстві		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **розуміє**, що є предметом вивчення українознавства, **вміє** оперувати термінами в історичній ретроспективі; **застосовує** поняття та характерні ознаки етносу та нації, держави, спільноти. **Вміє** вирізняти основні етапи та характерні риси української спільноти, характеризувати державні і бездержавні стани в різних сферах українського життя. **Виділяє** ознаки держави та її історичні прояви. **Називає** особливості українства як автохтонної спільноти, ознаки корінних народів, етнокультурних громад (національних меншин). **Діяльнісна складова** **уміє** поєднувати географічне розташування (історичну територію), мову, духовне життя (звичаї, релігія), матеріальну культуру, політичне життя в єдиний процес етнонаціонального розвитку українського народу, позначати часові межі. Виділяє об'єднавчі та роз'єднавчі процеси в українській історії, комплексність українознавства. **Ціннісна складова** **розуміє** важливість державотворчого потенціалу українців, історичну тяглість державотворчих процесів, давнину історичної та політичної спадщини, гордитися власною державою та звитягами її творців.	**1**	**Вступ. Досвід українського державотворення в українознавстві.** Українознавство як інтеграція знань про Україну та українство. Феномен українства. Етнонаціотворення українців як складник українознавства. Історична тяглість державотворення. Розвиток української спільноти в умовах державного і бездержавного життя (в культурі, економіці, освіті, політиці). Територіальне розмежування і соборництво. Кордони України. Формування нації. Вивчення українознавства через фольклор, історію, етнологію, історію, літературу, мистецтво, право, економіку, природознавство та ін. Основні поняття: українознавство, українство, українське, Україна, етнос, нація, етнонаціотворення, українська мова, держава, державотворення, національні символи, національна ідея, національна ідентичність, національні групи (меншини), корінні народи (автохтони), демографія.

Розділ 1. Українська державність: засади єдності		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **знає** ознаки та атрибути держави, національні символи України. **Визначає** основні етапи українського державотворення від найдавніших часів до сьогодення. **Знає** поняття «ментальність», «характер», «національна ідентичність», «патріотизм». **Розширює** знання термінології української мови. **Орієнтується** в культурних пам'ятках України світового значення. **Діяльнісна складова** **окреслює** на карті межі України в її історичному стані. **Характеризує** риси українського характеру, їх позитивні і негативні прояви; історичну епоху, діяльність князів та гетьманів України. **Визначає** та **характеризує** форми держави у різні історичні періоди. **Вирізняє** риси національної спільноти та ідентифікаторів національного для людини. **Називає** приклади з літератури та соціального життя для характеристики чинників українського прагнення до власної держави. **Добирає** синонімічний ряд, фразеологізми, епітети, порівняння при аргументації виступів та виявлення художнього багатства української мови. **Порівнює** перекладні твори українською та мовами оригіналу (на прикладі перекладів М. Лукаша). **Складає** розповідь (віртуальну екскурсію) про культурні пам'ятки України як репрезентантів української держави. **Ціннісна складова** **розуміє** спадковість історично-державного розвитку. **Використовує** в національно-патріотичному вихованні цінності та здобутки українців минувшини. **Розуміє**, яку роль відіграють національна ідентичність, мова, культура у збереженні власної держави. **Цінує** власну національну специфіку, **захищає** українську мову як сутнісно зберігаючий чинник, **зберігає** спадщину поколінь.	7	Українська державність: поняття держави, основні ознаки, символи, атрибути, етапи становлення. Ознаки державності: боротьба нації за незалежність, державний суверенітет України, єдність і соборність українських земель, територіальна цілісність, органи публічної влади (державна і муніципальна), правові норми (єдиний конституційний простір), міжнародне визнання. Президенти України. Конституційно-правові ознаки України: територіальна цілісність, єдиний конституційний простір, громадянство, єдина грошово-кредитна система, національні збройні сили, міжнародна правосуб'єктність, офіційний статус державної мови, державні символи. Атрибути держави як ідентифікаційні національні символи: територія, визначені кордони, власна назва, мова як маркер національної самоідентифікації, національна культура, видатні історичні події та постаті, національне гасло «Слава Україні! Героям Слава!» як офіційне вітання у Збройних силах України та Національній поліції.
		Адміністративний поділ України та реформа місцевого самоврядування. Децентралізація. Регіони України, їх історико-культурна своєрідність. Природне розселення та демографічні показники українського населення. Міграція. Національний та соціальний склад населення України. Українство і національні меншини та корінні народи.
		Від етносу до нації. Формування національної ідентичності: культурні та політичні традиції, образ національного героя, національно-культурні символи, спільна історична пам'ять. Громадянська ідентичність. Проблеми культурно-психологічної деколонізації, колоніальних комплексів (малоросійства) та позбування повсякденної залежності від колоніальної культури. Декомунізація. Патріотизм як дієвий вияв любові і захисту України та українського.
		Мова як засіб єднання українського народу. Від мови народних дум, мови повсякдення українського селянства і міщанства до офіційно-ділового та художньо-наукового стилів. Багатство української мови в прозі, поезії, повсякденному житті. Переклади на українську мову. Відомі перекладачі (М. Лукаш, М. Рильський). «І на сторожі поставлю слово…». І. Франко, Т. Шевченко, Леся Українка – постаті-символи національного мовного та культурного відродження. Забезпечення функціонування української мови як державної.
		Національна толерантність, єдність в різноманітті. Забезпечення універсальних прав і свобод людини. Розвиток громадянського суспільства. Співіснування різних соціальних, економічних, політичних і культурних інтересів, поглядів, ідеологій. Діалог між різними поглядами і співпраця в соціальній практиці на основі взаєморозуміння, поваги інакомислення і релігійних переконань.
		Історичні постаті в процесах обстоювання спільнотного організовування та представлення українців: М. Драгоманов, М. Грушевський, В. Липинський та ін. Віровизнання та Церква у творенні та обстоюванні прав й особливого становища української спільноти. Видатні церковні діячі та їхня роль у творенні української спільноти. Митрополит Петро Могила, митрополит Андрей Шептицький, Іван Огієнко (митрополит Іларіон), Василь Липківський та ін.
		Проєктна робота. Особливості українського характеру та вдачі: твір-роздум. (Стаття М. Костомарова «Дві руські народності», Праця Д. Чижевського «Нариси з історії філософії на Україні», глава«Український народний характер і світогляд»).
Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Історія. Повторення. Вступ (населення: чисельність, соціальний і національний склад. Іншоетнічні групи на українській території). Розділ 1. Початок українського національного відродження. Формування сучасної української національної самосвідомості. Правознавство. Розділ 2. Основи теорії держави і права (поняття й ознаки держави. Державний лад. Форми держави). Розділ 3. Взаємозв'язок людини і держави (поняття Основного закону держави. Громадянство України. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина) (учень/учениця виділяє атрибути держави, розуміє, чому їх потрібно захищати). Українська мова. Вступ. Розвиток української мови (записування і коментування висловів відомих людей). Синтаксис. Пунктуація. Діалог (складання й розігрування діалогів). Українська література. Розділ: Нова українська література. Тема: Нова українська література. Іван Котляревський. «Енеїда» (учень/учениця самостійно наводить приклади про багатство української мови).		

Розділ 2. Українське державотворення – традиції та досвід		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **знає** поняття: Україна, Русь, влада, династичне правління, федералізм, Магдебурзьке право, Запорізька Січ, Гетьманщина, Руїна, імперія, русифікація, революція. **Знає** суть подій, **вирізняє** вагому роль діячів різних етапів української історії. **Діяльнісна складова** **вміє** складати хронологію етапів державного і бездержавного життя, показувати на карті межі розселення українців, кордони української держави у різні історичні періоди. **Називає** приклади з історії України в його боротьбі за державність. **Називає** і **характеризує** історичних осіб в історії, які брали участь у державотворенні. **Виділяє** роль особи в історії. **Виділяє** риси та **характеризує** окремі зрізи національного життя українського народу в його боротьбі, наступі на українство та процесах відродження. **Відмічає** спадкоємність українського державного життя. **Ціннісна складова** **поціновує** роль української мови, культури, мистецтва у збереженні українства. **Гордиться** давньою традицією українського державотворення.	**9**	Історичні форми творення та збереження українцями власної державницької ідеї. Періодизація державницьких форм українського життя. Віхи творення Київської держави. Політичні і культурні процеси в Руській землі. Правові відносини та соціальний устрій Русі за «Літописом руським» та «Руською правдою». Князівська влада, боярська влада, віче, князівська дружина. Тризуб, карбування монет та інші символи князівської влади. Історично обґрунтоване та тягле столичне становище Києва в українській політичній культурі. Міста України з нетривалим столичним становищем: козацькі столиці (Чигирин, Батурин, Глухів), столиці УНР та ЗУНР, Карпатської України, Харків. Бахчисарай – історична столиця кримськотатарського народу.
		Русь-Україна як поняття. Історична, культурна, звичаєва, мовна і світоглядна спадкоємність сучасної України щодо Русі (за М. Грушевським). Походження назв «Україна», «українці». Велич особистості. Від Володимира і Ярослава до Данила – схема формування міцної держави. Галицько-Волинське князівство – оборонець Русі. Коронування Данила – династичне правління. Боротьба за етнічний та культурний спадок Русі. Збирання українських земель, роль мови, митрополії, історичного минулого, династичних зв'язків. «Спільнотний федералізм» у Великому князівстві Литовському, Речі Посполитій. Феномен Магдебурзького права.
		Феномен козацтва. Перші згадки про козаків у літописних джерелах. Хто такі козаки: версії походження, причини виникнення. Запорізька Січ – козацька республіка. Козацьке звичаєве право. Військове мистецтво козаків. Феномен прямої демократії. Гетьмани України. Знаменні битви та полководці. Гетьманщина, або Військо Запорізьке – українська козацька держава на землях Наддніпрянщини, Сіверщини, Полісся та Східного Поділля. Від революції до держави: устрій, міжнародні зв'язки, населення, економіка, освіта, культура. Конституція в українській Козацькій державі (Пилип Орлик).
		Від Руїни до імперії – досвід бездержавності. Від Конотопа до Полтави: як за 50 років змінилася військова потуга Гетьманату. Іван Мазепа – людина-епоха. (Фільми та твори, присвячені І. Мазепі). Основні етапи наступу на українське: знищення Запорізької Січі, Полтавська битва, руйнування Батурина, знищення Київської митрополії, адміністративний перерозподіл, русифікація, наступ на українську мову.
		Початки та періодизація національно-культурного відродження в Україні наприкінці XVIII – початку XX ст. Прагнення відновлення ідеї самостійного врядування: «Історія русів» – пам'ятка української історичної прози, «Книга буття українського народу» Кирило-Мефодіївського братства. Романтизм в українській культурі. Люди епохи: життя, особисті долі та творчість І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Марка Вовчка, П. Куліша та інших українських письменників та їхній вплив на відродження української культурної свідомості (на вибір учня).
		Польова робота етнографічних та краєзнавчих практик XIX ст. як засада відродження української нації: збирання і публікації народних пісень та легенд, дослідження прислів'їв, вивчення релігійних вірувань, звичаїв й обрядів народу, складання словників. Діяльність Я.Новицького та Д. Яворницького. Словники української мови (Б. Грінченко).
		Проєктна робота. Робота з українознавчими, етнографічними джерелами. Польова робота: запис фольклору у своїй родині/місцевості. Літопис як джерело та проекція життя українського народу.
		Мій рідний край. Відомі діячі української культури в регіоні.
		Підсумковий урок.

Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Історія України. Розділ 1. Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Політика Російської імперії щодо українських етнічних територій. Козацтво після ліквідації Запорозької Січі. Політика Австрійської імперії щодо українських територій. Початок українського національного відродження. Кирило-Мефодіївське братство. Розділ 3. Повсякденне життя та культура України кінця XVIII – першої половини XIX ст. («Енеїда» Івана Котляревського. Тарас Шевченко і його «Кобзар». Творчість Пантелеймона Куліша і Миколи Гоголя. Національне відродження кримських татар) (учень/учениця самостійно виділяють ознаки національного відродження). Українська література. Розділ: Давня література. Українська середньовічна література XI–XV ст. Українська література доби Ренесансу і доби бароко (загальні відомості про козацькі літописи (Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка) та «Історію русів»). Нова українська література. Тема: Нова українська література. Розділ: Іван Котляревський, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко (учень/учениця обґрунтовують етапи українського державотворення, добираючи приклади з історичних та літературних творів).

Розділ 3. Захист і оборона української держави		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **дає** пояснення поняттям «оборонні споруди», «повстання», «війна», «революція», «соборність». **Діяльнісна складова** **визначає** роль національної ідеї в політичних поглядах державників. **Виділяє** причини та наслідки повстанських рухів в Україні. **Виділяє** етапи воєнних загроз та способи протидії на різних етапах. **Характеризує** та **порівнює** погляди історичних діячів. **Характеризує** процеси досягнення соборності, незалежності. **Вміє** добирати приклади патріотизму та героїзму в історичних та літературних джерелах. **Ціннісна складова** **зберігає** територіальну цілісність, соборність та незалежність, враховуючи досвід попередніх національно-визвольних змагань.	**7**	Історія повстань в Україні. Причини виникнення, риси та досвід повстань в Україні: Національно-визвольна війна Б. Хмельницького; козацькі повстання, Коліївщина, рух опришків, повстанський рух 1917–1921 рр., селянські повстання проти політики Голодомору, діяльність УПА, «Революція на граніті», Мовний майдан, Помаранчева революція, Революція гідності. Українські військові формування ХХ ст. Український легіон січових стрільців. Збройні формування УНР, армія Української держави, Українська Галицька Армія, повстанські загони, Карпатська Січ, Українська повстанська армія, Збройні сили України: формації, військове обмундирування, відзнаки, постаті в літературі. Жінки в українських арміях початку ХХ ст.: Ірина Шмігельська-Климкевич, Світлана Харченко, Харитина Пекарчук, Христина Сушко, Віра Бабенко, Юзефа (Йосипина) Лисогор, Анастасія Линкова, Люся Гурська та ін. Ольга Басараб – громадська і політична діячка, організаторка «жіночої чоти» УСС, Олена Степанів – громадська і військова діячка. Боротьба за українську державність в умовах Другої світової війни. Втрати України у Другій світовій війні. Руйнування міст і сіл України. Боротьба за державність через опір окупації та репресіям: ОУН-УПА, партизанський рух. Поняття депортації та її історичні приклади (депортація кримських татар та інших народів, операція «Вісла»). Питання політичної реабілітації жертв радянського режиму. Українські національно-патріотичні пісні, повстанський пісенний репертуар. Українські народні балади. Стрілецькі пісні – самобутнє духовне надбання українського народу. Поширення патріотичних пісень Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна», Івана Франка «Не пора, не пора», січових пісень Кирила Трильовського «Гей там на горі Січ іде», Степана Чернецького та Григорія Труха «Ой у лузі червона калина». Відомі постаті в історії стрілецької пісні – Осип Маковей, брати Лепкі, Михайло Гайворонський, Юліян Назарак, Роман Купчинський. Пісні УПА. Сучасна пісенна та поетична творчість воїнів. Сто років соборності України – історія і сьогодення. Поняття соборності. 22 січня 1919 року – день проголошення Акта Злуки, об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки. Об'єднання в українській державі і війна на два фронти. Межі України на картах доби УНР. «Живий ланцюг» від Києва до Львова 21 січня 1990 р. як вшанування Акта Злуки. Історичне значення події. Офіційне відзначання Дня соборності. *Проєктна робота.* «Вшанування мужності та героїзму захисників територіальної цілісності та незалежності України».
Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Історія. Розділ 4. Братство тарасівців. Національне відродження кримських татар. Розділ 6. Україна початку ХХ століття перед викликами модернізації. Створення і діяльність політичних партій, культурно-освітніх і військово-спортивних організацій. Проблеми консолідації української нації. Самостійницька й автономістська течії в національному русі (учень/учениця самостійно виділяють риси і практики військово-патріотичного виховання). Українська література. Розділ: Українські народні балади. Розділ: Пантелеймон Куліш. «Чорна рада» (учень/учениця оцінюють досвід соборництва і розбрату через літературу).		

Розділ 4. Українська незалежність як національний ідеал і практична програма державотворення		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **Знає** поняття «тоталітаризм», «українізація», «терор», «голодомор», «незалежність», вагомі для України дати. **Діяльнісна складова** **називає** приклади трагічних сторінок історії України, **підбирає** твори літератури до проблематики. **Розуміє** загальноісторичний процес боротьби за українську державність, процеси сучасного державотворення. **Ціннісна складова** **поціновує** почуття гідності та свободи людини, **виховує** патріотичні почуття до України, **захищає** незалежність на сучасному етапі.	**10**	Від колонії до самостійності. Україна та політичні режими XX ст. Колоніалізм СРСР XX ст. і псевдодержави у його складі – українці в УРСР. Епоха великого терору в Україні; винищення української національної свідомості XX ст.; «розстріляне відродження», боротьба за права людини та рух за обстоювання національних прав українців (творчість шістдесятників). Радянська політика нищення української мови та ідентичності. Правове осмислення злочинів проти людства. Голодомор – вбивство голодом.
		Проголошення незалежності України. Історична тяглість українського державотворення: Акт Злуки, Акт відновлення української державності, ухвалення Декларації про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України. Всеукраїнський референдум на підтвердження Акта проголошення незалежності України. Значення української незалежності у минулому, сучасному та майбутньому. Необхідність виховання патріотизму та поваги до боротьби за незалежність. Визнання України міжнародним співтовариством.
		Здобутки і втрати українського державотворення на зламі XX – XXI століть. Прагнення Помаранчевої революції до Революції гідності. Гідність, свобода, мова, любов до своєї землі, незалежність як базові цінності виховання людини. Інформаційні ризики сучасності та Україна. Волонтерська діяльність. Захист територіальної цілісності в умовах російсько-української війни. Анексія Криму, тимчасово переміщені особи – нові виклики України.
		Правова та політична культура в Україні: рівні формування, цінності та пріоритети. Національні цінності України. Референдум, виборчі процеси. Екологічна культура: проблеми і шляхи вирішення.
		Державотворчі процеси і розвиток української культури. Створення і діяльність Академії наук України, культурно-мистецький розвиток у добу незалежності. Сучасні українська література, театр, мистецтво. Ліна Костенко, Анатолій Солов'яненко, Іван Марчук, Ніна Матвієнко – візитівки української культури у світі. Леонід Каденюк – перший космонавт незалежної України.
		Потенціал національної економіки України. Державна, приватна і комунальна власність. Грошова реформа в Україні. Економічне зростання та економічна криза. Основні риси підприємця. Фінансова грамотність молоді.
		Україна в міжнародному співтоваристві. Україна в системі міжнародних організацій. ООН, ОБСЄ, міжнародні миротворчі місії. Європейські перспективи. Євроатлантична стратегія України.
		Проєктна робота. Стратегії розвитку незалежної України, або Як я бачу майбутнє.
		Мій рідний край. Місцеві ініціативи та проєкти для розвитку малої батьківщини.
		Підсумковий урок.
Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Історія України. Розділ 7. Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX ст. Особливості розвитку культурного життя. Українська література. Український професійний театр. Родина Тобілевичів. Музика. Українська романтична і реалістична школа живопису. Модерн у малярстві. Стилізація й модерн в архітектурі. Узагальнення до курсу. Основні ідеї, здобутки, виклики «довгого» XIX століття (учень/учениця оцінюють розвиток української культури). Географія. Розділ: Національна економіка та світове господарство. Правознавство. Розділ 3. Взаємозв'язок людини і держави (учень/учениця розглядають політичні процеси та поняття крізь призму українського досвіду). Українська література. Тарас Шевченко. «Кавказ».		

10 клас
Українознавство
(Українство в світі)
(35 годин, 1 година на тиждень)
Усього – 35 год. На тиждень – 1 год.
Проєктна робота – 4 год.
Мій рідний край – 2 год.
Підсумкові заняття – 2 год.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	**К-сть год.**	**Зміст навчального матеріалу**
Вступ. Українознавство як наука та навчальна дисципліна		
Учень (учениця): **<u>Знаннєва складова</u>** **Розширює** знання про світове українство як особливе (феноменальне) явище в світовому економічному, політичному, культурному житті. **<u>Діяльнісна складова</u>** **визначає** інтегративний досвід культуротворчої, освітньої, наукової, економічної, політичної діяльності закордонного українства. **<u>Ціннісна складова</u>** **поціновує** Україну як державу, яка має одну із найбільш чисельних і найбільш організованих діаспор, що здатні істотно впливати на імідж України в світі.	**1**	**Вступ. Українознавство як наука та навчальна дисципліна.** Українство як українська етнічна множинність у світі, культурно-цивілізаційний та самозберігальний (ідентифікаційний) феномен української спільноти в історичних періодах, тяглість від раннього нового до постмодерного часу з інтегративним досвідом культуротворчого, освітнього, наукового, економічного увзаємнення у суспільствах країн проживання. Світове українство як особливе явище (феномен) історичного й сучасного культурного, економічного, політичного життя світу. Основні поняття: українознавство, світове українство, українство (українськість), українська спільнота, українська громада (Ukrainian community, Comunidad ucraniana) в країнах проживання, діаспора, розселення, культурозбереження, український світ, національна ідентичність.

<table>
<tr><td colspan="3">Розділ 1. «Українці на поселеннях» (початки та етапи творення явища світового українства)</td></tr>
<tr><td rowspan="8">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
знає і розуміє, як і коли з’явилися перші поселення українців поза межами українських історичних земель, розуміє те, що деякі українці опинилися за кордоном, проживаючи й надалі на власній землі, зіставляє етнічні межі та політичні кордони в долі українців. Знає та розуміє, завдяки чому українські громади на поселеннях вдало самоорганізувалися й розвинулися.

<u>Діяльнісна складова</u>
називає місця розселення українців у світі, окреслює особливості самоорганізації та чинники культурозбереження українства в країнах проживання.

<u>Ціннісна складова</u>
поціновує той значний внесок, що зробили представники українства в світі в різних ділянках суспільного та культурного життя в країнах проживання. Вдячно ставиться до жертовних поривань та допомогової діяльності, які виявляють українські громади в світі щодо України та українців в Україні.</td><td rowspan="8">8</td><td>«Українці на поселеннях» (початки та етапи творення явища світового українства). Еміграція як особливе явище в історії українського народу. Вплив історичних періодів та епох на українську еміграцію та її поява на міжнародній арені. Господарсько-економічні чинники, що позначилися на формах еміграції.</td></tr>
<tr><td>Сучасні види еміграції з України. Хвилі української еміграції.</td></tr>
<tr><td>Українська громада в Канаді. Творення властиво українських життєвих просторів в провінціях Альберта та Манітоба. Будівельно-модерний досвід архітектора Радослава Жука.</td></tr>
<tr><td>Українська громада в США. Досвід культуротворення та культурозбереження Ukrainian village («Українське село») в Чикаго. Саут Баунд Брук – духовний та культурний осередок українців в США.</td></tr>
<tr><td>Українська громада в Південній Америці (Comunidad ucraniana). Виразні приклади культурного самозбереження: досвід Бразилії (штат Парана). Письменниця та професорка Віра Вовк (Віра Селянська, Ріо-де-Жанейро).</td></tr>
<tr><td>Українська громада в Австралії. Формування українського культуротворчого осередку.</td></tr>
<tr><td>Українська громада в Австрії, ФРН, країнах Бенілюксу, Великобританії, Скандинавії.</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Історія становлення та формування української діаспори в одній із країн світу.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв’язки: 10 клас. Історія: Україна і світ. Розділ 1. Перша світова війна. Українці в арміях воюючих сторін. Географія. Розділ 1. Тема 2. Країни Європи. Розділ 4. Америка. Українська діаспора США. Українська література. Василь Стефаник. «Камінний хрест». Еміграція українців за кордон наприкінці XIX – початку XX ст.</td></tr>
</table>

Розділ 2. Нашого цвіту – по всьому світу		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **набуває** знання про світове українство як особливе (феноменальне) явище в світовому економічному, політичному, культурному житті, **знає** і **розуміє**, як і коли з'явилися перші поселення українців поза межами українських історичних земель, **розуміє**, завдяки чому українські громади на поселеннях вдало самоорганізувалися й розвинулися, **знає** проблемний характер трудової міграції. **Діяльнісна складова** **називає** місця розселення українців в світі, **окреслює** особливості самоорганізації та чинники культурозбереження українства в країнах проживання. **Ціннісна складова** **поціновує** той значний внесок, що зробили представники українства в світі в різних ділянках суспільного та культурного життя в країнах проживання.	**8**	Українські громади на півдні Європи: у Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Греції.
		Стара та нова еміграція у РСФСР (Російській Федерації). Українці у Південно-Західному Сибіру (Сірий Клин) на Далекому Сході (Зелений Клин), українці Поволжя та Сибіру, Заполяр'я. Історія заселення та освоєння: політика розкуркулення радянської влади, депортації за наслідками Другої світової війни, трудова міграція (комсомольські агітнабори). Комсомольська та партійна номенклатура доби СРСР. Українці в Російській Федерації: автохтонне українське (козацьке) населення в Поволжі та на Кубані, українці Стародубщини в Брянській області, частині Курської та Білгородської областей (належали до Слобожанщини), частині Воронезької області – стан самозбереження. Українці в Білорусі (Берестейщина, Пинщина, Кобринщина, Турівщина, Мозирщина, Гомельщина); Польщі (Сяноччина (Лемківщина), Перемиська земля, Холмщина, Підляшшя); Словаччині (Пряшівщина); Румунії (Мармарощина).
		Українці в Казахстані (Сірий Клин – частина (Північний Казахстан)) та Центральноазійських державах (Киргизстан, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан).
		Українці в країнах Перської затоки, Африки та Азії. Мішані шлюби та питання самоідентифікації, культурного самозбереження та суспільного вияву.
		Трудова еміграція. Українські заробітчани в зарубіжжі. Проблема соціального сирітства дітей трудових мігрантів в Україні.
		Проєктна робота. Яким чином сучасні трудові еміграції впливають на економічний розвиток та соціальні зміни в Україні?
		Мій рідний край. Вища освіта в Україні чи за кордоном: критерії вибору майбутніх абітурієнтів. Яким чином можна зупинити масовий виїзд української молоді за кордон?
		Підсумковий урок.

Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Історія: Україна і світ. Розділ 2. Соціальні й національні революції в Європі. Розпад Російської імперії. Кримськотатарський національний рух. Географія. Розділ 1. Тема 2. Країни Європи. Розділ 2. Азія. Розділ 5. Африка. Зв'язки України з країнами Африки. Зарубіжна література. Гомерівські, дантівські й шекспірівські мотиви у творчості українських поетів. Майстерність українських перекладачів ліричних творів. Уплив В. Вітмена на українську поезію.

Розділ 3. Культурно-мистецька спадщина українців		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **набуває** знання про культуротворчий та культурозберігальний досвід укранців-діаспорян. **Зіставляє** організаційні чинники спільноти (спільнотного) та громади (громадського) в життєвому досвіді українського зарубіжжя. **Діяльнісна складова** **окреслює** особливості самоорганізації та чинники культурозбереження українства за кордоном, **називає** імена видатних українців зарубіжжя, що зробили значний внесок у розвиток світової культури, політики, економіки. **Ціннісна складова** **виявляє** шану та захоплення досвідом збереження власної самости, ідентичності, культури, **поціновує** те, як в громадах світового українства ставляться до такого вагомого чинника в розвитку культури, як мова.	**9**	Українська діаспора як потужний націє- та державотворчий чинник розвитку української спільноти, дієвий інструмент впливу в країнах проживання.
		Церква та віровизнавчий чинник у збереженні та творенні українського духовного, культурного середовища в зарубіжжі.
		Наукові інституції, товариства та преса в середовищі української діаспори. Українська вільна академія наук (УВАН) (Д. Дорошенко, О. Оглоблин, Ю. Шевельов), Український науковий інститут Гарвардського університету (О. Пріцак, І. Шевченко Дж. Грабович) – науковий осередок вивчення української історії. Канадський інститут українських студій (КІУС) при Альбертському університеті тощо. Створення «Енциклопедії українознавства» (1949–1984) за редакцією В. Кубійовича.
		Розвиток української освіти за кордоном. Виникнення та діяльність цілоденних (початкових й середніх) та суботніх й недільних шкіл українознавства.
		Українські музеї, бібліотеки, архіви за кордоном, їхня роль у збереженні національної ідентичності та культурної спадщини українців. Канада: Едмонтон – Село українсько-канадської культурної спадщини (Ukrainian Cultural Heritage Village); Саскатун – Український музей Канади (Ukrainian Museum of Canada); США – Український музей (The Ukrainian Museum) в Нью Йорку; Польща – Музей лемківської культури (Зиндранов); Словаччина – Музей української культури в Свитнику та інші.
		Культурно-мистецькі товариства українських громад в країнах проживання.
		Україна в житті і творчості зарубіжних митців. О. Кошиць, В. Авраменко, О. Архипенко. Світової слави канадійський митець Василь Курилик (William Kurelek) – символ української громади в Канаді. Р. Жук (архітектор, Манітобський та Торонтський університети), С. Гординський (маляр, письменник, перекладач), Е. Андієвська (письменниця (поетка), Квітка Цісик (співачка). О. Зінкевич та його «Смолоскип».
		Українці-меценати з діаспори у справі підтримки української культури: О. Антонович, засновник благодійної фундації, яка опікується бібліотеками та музеями; П. Яцик створив освітній фонд; Дж. Костянтин Темертей фінансував у Канаді виставку трипільської культури; М. Фішер-Слиж, член управління Наукового товариства ім. Шевченка (США); Е. Гуцуляк, сучасний спонсор Острозької академії. Діаспору США представляють: М. Коць, спонсор Асоціації дослідників голодоморів в Україні; В Баранецький, голова Фундації Енциклопедії Українознавства у США; О. Воскобійник, фінансова допомога на розвиток україністики в Гарвардському та Пенсильванському університетах; А. Лисий, голова Фундації ім. І. Багряного; М. Гоян з Австралії, засновник Фонду Марії і Михайла Гоянів «Українську книжку – українським дітям»; В. Кашицький, меценат Львова і національного відродження в Україні з Польщі; Фальц-Фейн Едуард із Ліхтенштейну, учасник розвитку природоохоронної та еколого-освітньої діяльності заповідника «Асканія-Нова» та Української академії аграрних наук та ін.
		Проєктна робота. Підготувати проєкт про внесок одного із українських митців за кордоном у розвиток української та світової культури.
Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Історія: Україна і світ. Розділ 3. Українська політична та культурна еміграція. Радянська українізація в баченні української політичної та культурної еміграції. Новий образ жінки у суспільстві: жінка на виробництві, в освітніх закладах і громадському житті. Масова культура. Модернізм. Культурна єдність політично розколотої Європи. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Українська література. Леся Українка. «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського.		

Розділ 4. Збереження самости та українського життєвого досвіду в українській діаспорі		
Учень (учениця): **<u>Знаннєва складова</u>** **набуває** знання про досвід спільнотного єднання в українській діаспорі. **Зіставля**є організаційні чинники спільнотного та громадського в життєвому досвіді українського зарубіжжя. **Знає** центри діаспорознавства в Україні та за кордоном. **<u>Діяльнісна складова</u>** **окреслює** спільнотний та громадський чинники спільнотного єднання українців в країнах проживання, **визначає** проблеми збереження української ідентичності етнічних українців за кордоном. **<u>Ціннісна складова</u>** **уявляє** цінність спільнотного та культуротворчого розвитку української діаспори та її значення в пропагуванні України у політичному та економічному світових просторах.	**9**	Спільнотний та громадський (Ukrainian community) чинники в українській діаспорі. Участь українців в політичному житті країни поселення. Громадсько-політичні об'єднання українців за кордоном. Українці-політики та урядовці в країнах проживання. Х. Фрілянд, член Палати громад Канади, міністерка закордонних справ Канади, Р. Гнатишин, генерал-губернатор Канади та інші. Єднання світового українства. Світовий Конгрес Українців. Українська Всесвітня Координаційна Рада (УВКР) як громадський координаційний орган, спрямований на єднання світового українства, гуртування довкола ідеї розбудови самостійної і незалежної держави та утвердження українства у новітньому світовому просторі. Жіночі рухи, творчі спілки та сестринства в українських громадах країн проживання. Українська діаспора як чинник пропагування України-держави у політичному та економічному просторах. Українське діаспорознавство (діаспоряна) в науково-дослідних проектах сучасної України. Проблема збереження української ідентичності етнічних українців за кордоном в XXI столітті: шляхи розв'язання. Політика України-держави щодо української діаспори. *Проєктна робота.* Роль українських духовно-просвітницьких осередків у збереженні ідентичності етнічних українців за кордоном (на прикладі однієї із країн поселення). *Мій рідний край.* До яких заходів слід удатися урядові України, щоб припинити масову еміграцію українців за кордон, у тому числі трудову? *Підсумковий урок.*
Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Історія: Україна і світ. Розділ 3. Новий образ жінки у суспільстві: жінка на виробництві, в освітніх закладах і громадському житті. Масова культура. Модернізм. Культурна єдність політично розколотої Європи. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Розділ 4. Становище українців у Румунії, Угорщині, Чехословаччині, Австрії. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид українського народу. Мистецтво. Розділ: Мистецтво європейського культурного регіону. Україна. Праведники народів світу. Діяльність митрополита Андрея Шептицького. Міграції, матеріальні й демографічні втрати внаслідок війни. Зарубіжна література. Ранні течії модернізму в українській літературі. Українські перекладачі творів зарубіжної літератури кінця XIX – початку XX ст.		

11 клас
Українознавство
(Українське суспільство та держава: розмаїття виявів та взаємодії)
(35 годин, 1 година на тиждень)
Усього – 35 год. На тиждень – 1 год.
Проєктна робота – 4 год.
Мій рідний край – 3 год.
Підсумкові заняття – 2 год.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу
Вступ. Українознавство як освітня дисципліна та науковий напрям		
Учень (учениця): **Знаннєва складова розуміє** роль українознавства у питаннях національного самозбереження та міжнародного позиціонування, **виділяє** етапи розвитку українознавства, **називає** вчених, що долучилися до розвитку українства та культурного збереження українськості. **Діяльнісна складова вміє** аналізувати карту України, **порівнює** національні інтереси різних країн світу, виділяє та характеризує історичні постаті, що сприяли розвитку українознавства. **Ціннісна складова розуміє** цінність вироблення власної стратегії розвитку держави Україна.	**1**	**Вступ. Українознавство як наукова система та освітня дисципліна.** Українознавство – досвід українського самоосягнення через спостереження явищ минувшини та окреслення майбутнього. Збереження історичної пам'яті та культури, творче комунікування та критичне мислення як підстава розвитку українознавства. Повчальні висновки з фактажевого досвіду історичної пам'яті українців. Зв'язок поколінь та творче комунікування в українському державному сьогоденні: політичному, господарчо-економічному, культурному. Сучасні вимоги до українознавства в безпековому форматі та глобалізаційних процесах. Етапи розвитку українознавства. Сучасні центри українознавства: Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України, Центр українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Вчені у галузі українознавства: П. Кононенко, Т. Кононенко, В. Баран, С. Наливайко, С. Єрмоленко, А. Погрібний, Я. Калакура, Л. Токар, В. Крисаченко, В. Сніжко, Т. Бевз, О. Гомотюк, М. Обушний, А.Ціпко, П. Гай-Нижник, Т. Воропаєва, В. Піскун, О. Мостяєв, І. Грабовська, К. Кобченко, Л. Сорочук та інші. Основні поняття: українознавство, українець, Україна, комунікування, безпека, вчені-українознавці.

Розділ 1. Природне багатство і духовний потенціал України		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **знає** історико-географічні та адміністративні райони України, **характеризує** економічний, політичний розвиток України. **Діяльнісна складова** **вміє** аналізувати карту України (з географічного, економічного, адміністративного поділів), **виділяє** економічні потужності та перспективи регіонів України, аналізує сучасні процеси в освіті, культурі, науці, **співставляє** їх із світовими. **Ціннісна складова** **усвідомлює** залежність сучасного розвитку від зростання та досягнень кожного громадянина, **розуміє** себе учасником української держави та суспільства, **прагне** брати участь в економічному розвитку України.	**7**	Історико-етнографічне районування і адміністративна реформа в Україні. Зіставлення історико-етнографічних та адміністративних регіонів. Проблематика нової адміністративної реформи. Можливості децентралізації у представленні власного регіону, міста, села. Специфіка військово-цивільних адміністрацій. Проєктний менеджмент для покращення життя та пришвидшення удосконалення й розвитку своєї місцини.
		Господарчо-економічне районування (традиційне та сучасне). Фізико-географічне районування України: особливості ландшафту. Вплив природних чинників на особливості господарської діяльності українців. Основні (землеробство, скотарство) та допоміжні (рибальство, бджільництво, мисливство, чумацтво) галузі традиційного господарства українців. Промислове районування: 1) вугільно-металургійні (Донецький); 2) вугільно-хімічні (Лисичансько-Рубіжанський); 3) металургійні (Криворізький); 4) металургійно-машинобудівні (Дніпропетровсько-Новомосковський); 5) металургійно-машинобудівельно-хімічні (Приазовський); 6) машинобудівельно-хімічні (Краматорсько-Слов'янський); 7) хімічні (Прикарпатський). Сільськогосподарське районування: Поліський (льонарсько-картопляний); лісостеповий (тваринницько-буряково-зерновий); степовий (зерново-соняшниковий). Транспортно-економічне районування: за окремими видами транспорту (залізничного, внутрішнього водного, морського, автомобільного, повітряного і трубопровідного). Атомна енергетика, літакобудування, машинобудування, суднобудування, радіоелектроніка, металургія, харчова промисловість.
		Правова і політична культура в Україні. Конституція України – Основний закон: визначальні положення, державний лад, права людини, конституційні органи, територіальний устрій. Відповідність законів до Конституції та питання внесення змін до Конституції України. 28 червня – День Конституції. Політико-правова культура населення держави України (справедливість судової системи, ефективність правоохоронної системи, боротьба з корупцією). Виборчий процес в Україні та політична культура. Значення і роль політичних партій та громадських організацій в політичному житті України (внутрішньополітичні та зовнішньополітичні програми).
		Українські освіта та наука в системі українського державотворення. Українознавство в системі політики діячів УНР. М. Грушевський, С. Єфремов, В. Вернадський, І. Огієнко, І. Стешенко і розвиток українознавства. Створення педагогічної академії підготовки кадрів українознавців. Основні завдання освітньої політики Центральної ради. Українізація освіти Української держави гетьмана П. Скоропадського. Вища освіта доби революції. Створення Української академії наук (В. Вернадський). Відновлення дослідження історії України, вивчення літератури, мовознавства, археології, мистецтва. Заснування наукових установ: Державний український архів, Національна галерея мистецтв, Український історичний музей, Національна бібліотека. Видання на науковій та освітній ниві.
		Реформування освіти: традиційні підходи та інновації. Методи освітньої діяльності. Освітні проекти молоді. Розвиток науки: проблеми та досягнення. Українські вчені та їх винаходи у світовому вимірі. Українська мова як державна (статус та захист), мова розмаїтих способів комунікації (кіно, пісня, реклама, телебачення, радіо, комунікаційні особливості Інтернету), українська мова як мова освіти та науки, художньо-естетичні особливості україномовного тексту. Історичний досвід складання українського правопису.
		Українська культура в контексті глобалізаційних процесів. Українська культура як чинник самоідентифікації та себепредставлення українців. Повага до культурних цінностей та надбань, традицій українського народу. Фестивальна культура. Поєднання цінностей, традицій, кодів і зразків різних культур та збереження етнічної самобутності, власної етнокультурної ідентифікації українцями. Сучасна інтерпретація української культури в музиці (сучасне кобзарство, стилі в музиці, українські гурти), танці, малярстві, літературі, архітектурі.
		Проєктна робота. Музеєзнавство в Україні: потреби минулого та виклики майбутнього. Музеєзнавство. Українські музеї: проєктний менеджмент.

<table>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Історія: Україна і світ. Розділ 1. Підсумки війни: деконструкція фашизму і нацизму. Географія. Розділ І. Топографія та картографія. Плани населених пунктів. Електронні карти та глобуси. Картографічні інтернет-джерела. Розділ ІІ. Природні зони. Порівняння карт ґрунтів і природних зон світу та України. Демографічний перехід, його фази. Економіка. Розділ: Національна економіка і роль уряду у її функціонуванні.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Розділ 2. Україна на міжнародній арені</td></tr>
<tr><td rowspan="9">Учень (учениця):
<u>Знаннєва складова</u>
оперує поняттями: національні інтереси України, дипломатична місія, міжнародні угоди, міжнародне право, міжнародні зобов'язання, знає основні міжнародні організації, в яких представлена Україна, розуміє сферу їх діяльності, розуміє та застосовує поняття: геополітика, міжнародна політика, міжнародна економіка, розглядає світові та регіональні економічні, безпекові блоки та участь в них України, називає міжнародні гуманітарні, спортивні організації.

<u>Діяльнісна складова</u>
вміє аналізувати карту світу, розуміє роль України на міжнародній арені, зіставляє та порівнює національні інтереси різних країн, визначає зовнішньополітичні орієнтири України, її участь в міжнародних організаціях, називає переможців олімпіад, пісенних конкурсів.

<u>Ціннісна складова</u>
розуміє важливість і вироблення стратегії розвитку України в різних галузях, оцінює вагомість української політики, прагне захистити суверенітет України, гордиться досягненнями України в спорті, культурі.</td><td rowspan="9">9</td><td>Сучасна українська держава у світовій політиці. Україна як співзасновниця ООН. Українська культурна спадщина та культурні ініціативи в ЮНЕСКО.
Роль міжнародних організацій у протидії та подоланні воєнної агресії Російської Федерації на сучасному етапі. Гуманітарні та безпекові місії.</td></tr>
<tr><td>Україна як осердя творення регіональної політики. Геополітичні інтереси України в світі. Творення Балто-Чорноморського та Чорноморсько-Кавказького безпекових союзів. Взаємини України з сусідами: політичні, економічні, культурні. Шляхи вирішення проблемних питань через домовленості, міжнародні угоди та міжнародний арбітраж.</td></tr>
<tr><td>Місце України в міжнародній економіці. Участь України в міжнародних економічних організаціях. Діяльність ЄБРР в розвитку економіки. Українські та міжнародні інвестиції у малий та середній бізнес. Зовнішньоекономічне співробітництво. Економічні санкції як безпековий чинник міжнародної політики.</td></tr>
<tr><td>Дипломатичні напрями (вектори) сучасної української міжнародної політики. Національні інтереси України у сфері міжнародних відносин. Перспективні напрями зовнішньої політики. Європейський та російський вектори української політики. Становлення і розвиток дипломатичної служби. Захист українських інтересів на світовій арені. Діяльність дипломатичних установ України та співпраця з діаспорою із визнання Голодомору 1932–1933 рр. в Україні геноцидом.</td></tr>
<tr><td>Україна як активний представник в сучасному світовому спортивному русі. Участь України в олімпійських та паралімпійських змаганнях. Футбольні клуби України у європейському та світовому футболі. Світові чемпіонати. Відомі українські спортсмени, які прославили Україну.</td></tr>
<tr><td>Туристичний потенціал української економіки. Туристичні маршрути культурними та історичними пам'ятками України. Відновлення пам'яток історії. Природно-рекреаційні ресурси туризму в Україні. Створення інтерактивної карти з найкрасивішими місцями України. Екотуризм як спосіб розвитку екологічної культури сучасного суспільства. Візитна карта українських міст.</td></tr>
<tr><td>Мій рідний край. Українська газотранспортна система.</td></tr>
<tr><td>Проєктна робота. Діяльність дипломатичних установ України та співпраця з діаспорою із визнання Голодомору 1932–1933 рр. в Україні геноцидом.</td></tr>
<tr><td>Підсумковий урок.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Історія: Україна і світ. Розділ 1. Політичний статус і міжнародне становище УРСР. Поляризація євроатлантичного простору: утворення Північноатлантичного союзу (НАТО) і Варшавського блоку (ОВД), поділ Німеччини. Географія. Розділ 3. Тема 3. Глобальна економіка. Політична географія та геополітика. Розділ 4. Суспільна географія України.</td></tr>
</table>

Розділ 3. Українське суспільство в різноманітті проявів		
Учень (учениця): **<u>Знаннєва складова</u>** **характеризує** поняття: суспільство, реформи, волонтерство, комунікація, патріотизм, громадянське суспільство, правозахисні організації, корінні народи, національні групи, **визначає** базові людські цінності, **орієнтується** в етапах розвитку українського суспільства, **характеризує** процеси, які в ньому відбуваються. **<u>Діяльнісна складова</u>** **розрізняє** функції суспільства та держави, **виділяє** етапи становлення та риси громадянського суспільства в Україні, **відмічає** проблеми розвитку українського суспільства та шукає шляхи їх подолання, **характеризує** питання взаємовідносин між різними національними групами в Україні, **називає** приклади українського культуротворення та самовираження в сучасності. **<u>Ціннісна складова</u>** **визначає** місце національної свідомості і патріотизму у функціонуванні українського суспільства та держави, **сприяє** національно-патріотичному вихованню.	**8**	Українське суспільство у завданнях збереження та примноження (розширення) демократичних засад творення Української держави. Українське національне відродження. Розвиток і досвід громадянського суспільства. Ефективність діяльності громадських організацій. Національна свідомість та патріотизм в українській історії та сучасній українській державі. Від Помаранчевої революції до Революції гідності. Захист територіальної цілісності України в російсько-українській війні. Проблеми українського суспільства: міграція, олігархізація.
		Реформування українського суспільства. Стан перед добою проголошення незалежності. Дисидентський рух в Україні і проблеми українського культурного самозбереження в умовах державного тоталітаризму в СРСР. Шістдесятництво та українська історична пам'ять. Суперечливість «перебудови». Загострення економічного становища. Чорнобильська катастрофа та її екологічні і людські наслідки для України. Поява «зони відчуження». Рух за перебудову. Українські письменники та громадські діячі в боротьбі за відновлення української державності. Проблема з подолання пострадянських та постколоніальних комплексів у сучасній незалежній державі Україна. Демографічні показники України. Засади розвитку інформаційного суспільства. Соціальна комунікація. Національно-патріотичне виховання як чинник розвитку українського суспільства.
		Українська людина як найвища соціальна цінність. Поведінкові типи сучасного та історичного українця. Діяльність правозахисних організацій. Свобода, справедливість, безпека – сучасні цінності в Україні. Цінності в школі. Основні життєві цінності. Українське громадянство. Відомі люди в Україні (рецепти успіху).
		Український духовний простір (світоглядні джерела та культуротворчий досвід). Українські митці (письменники, поети, композитори, співаки) в творчому примноженні та пропагуванні українського світу. Практики українського культуро-збереження у XIX – XX ст. Видавнича діяльність. Кіноіндустрія (розвиток українського кіно, пізнавальних програм). Мурали, реклама, поліграфія, фотографія – український продукт (репрезентативність і комерційна привабливість). Декоративно-прикладне мистецтво в сучасному побуті (дизайн, декорування). Театр і кіномистецтво (художнє, документальне, ігрове, анімаційне, науково-популярне). Участь в міжнародних фестивалях.
		Корінні народи України (кримські татари, кримчаки, гагаузи, караїми) в розбудові сучасної української держави. Внесок у культуру та різноманітність України. Трагічні сторінки історії кримськотатарського народу. Національний рух кримських татар у боротьбі за деокупацію та реінтеграцію Криму. Ідея культурного та національного відродження кримськотатарського народу в складі України.
		Українське суспільство та етнокультурні громади (меншини). Національний склад населення України. Громадянська активність української спільноти та національно-культурних громад (меншин). Державотворче підґрунтя та громадянська активність у процесах взаємодії української спільноти та національно-культурних громад (меншин) в Україні.
		Мій рідний край. Правозахисна діяльність в умовах війни. Історія наших захисників.
		Проєктна робота. Підготувати проєкт з національно-патріотичного виховання.
Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Історія: Україна і світ. Розділ 1. Депортації. Повстанська боротьба. Обмін населенням між Польщею і УРСР. Повоєнне місто й село. Розділ 5. Міжнародні відносини. Зарубіжна література. Розділ: Із літератури другої половини XX ст. Тема: Двополюсність світу після Другої світової війни та її зв'язки із розвитком культурного і літературного процесу. Географія. Розділ 4. Населення України. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Я і ми. Соціокультурна багатоманітність.		

Розділ 4. Громадські практики в розвитку українського суспільства		
Учень (учениця): **Знаннєва складова** **оперує** поняттями: громадська активність, самоорганізація, комеморативні практики, декомунізація, релігійні течії, **розуміє** потребу політики пам'яті, **називає** та **характеризує** діяльність молодіжних громадських організацій, волонтерського руху в Україні, **характеризує** риси інформаційної культури, **розуміє** функції громад. **Діяльнісна складова** **добирає** приклади з питань політики пам'яті, **називає** та характеризує церковні рухи в Україні, **вміє** виділити, охарактеризувати і добирати факти ефективної роботи громад, **прагне** створити власну громадську ініціативу, застосовувати практики самоврядування. **Ціннісна складова** **розуміє** взаємозалежність самоорганізації спільноти та цінності вироблення особистої стратегії розвитку в громаді, суспільстві, державі.	**10**	Політика історичної пам'яті в Україні. Комеморативні практики. Польова робота з дослідження білих плям в українській історії. Дослідження та офіційне визнання Голодомору, жертв політичних репресій, реабілітація героїв визвольного руху. Позиція української держави щодо історичної проблематики на міжнародному рівні. Формування засад меморіальної героїки Небесної сотні та героїв російсько-української війни. Пам'яткоохоронна справа в Україні. Питання декомунізації.
		Пропагування української пісні та культури на міжнародних співочих фестивалях. Українські галерейні мистецькі середовища та їхня активність у світі. Мас-медійний продукт та його вплив на молодь. Мистецькі колективи України. Молодіжна фестивальна культура.
		Природолюбство (екофільність) у політиці держави та практиках громад. Проєкти з вивчення та збереження природної екосистеми регіону (лісів, рік, водоспадів, парків тощо). Досвід успішних екологічних практик. Природні заповідники в Україні.
		Церковне та духовно-релігійне життя в сучасній Україні. Усамостійнення (надання автокефалії) української Церкви в XXI ст. Церкви візантійської традиції в культуротворчому русі сучасної України. Церква і сучасна сакральна архітектура та малярство. Розвиток духовної освіти та примноження богословських знань. Українські прочанські традиції, місця прощі та відпустові практики. Сучасна українська духовна музика. Стан сучасних течій в релігійному житті України. Традиційні та новітні християнські рухи в Україні. Ісламські традиції та організація в середовищі кримськотатарського народу. Духовне відродження караїмів в Україні.
		Інформатика, техніка, медицина: український контекст. Інформаційні технології та кібербезпека в Україні. Інформаційна культура в сучасному світі. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо). Інформаційні освітні та культурознавчі ресурси.
		Волонтерський рух як прояв самоорганізації та розвитку громадянського суспільства. Види волонтерської діяльності. Волонтерський рух як самоорганізація української спільноти. Цінності, досвід, героїзм і перспективи волонтерського руху.
		Децентралізація і робота громад. Участь молоді у вирішенні потреб своєї громади. Соціальна робота з людьми з особливими потребами, людьми похилого віку та сиротами.
		Мій рідний край. Культуротворча та господарська діяльність сучасної громади в умовах децентралізації.
		Проєктна робота. Волонтерський досвід і його втілення в межах громади.
		Підсумковий урок.
Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Історія: Україна і світ. Розділ 5. Міжнародні відносини. Від біполярного до багатополярного світу. Розділ 6. Повсякденне життя і культура. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Я і ми. Соціокультурна багатоманітність. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Конфлікти.		

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран В. Д. Походження українського народу: монографія / В. Д. Баран. Київ, 2002. 403 с.

2. Баран В. У пошуках джерел українського народу: вибр. наук. пр. / упоряд., передм. і вступ. ст. Ю. Фігурного. Київ: ННДІУ, 2011. 799 с.

3. Бойко С. Співпраця між діаспорою та Україною в галузі українознавства. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 15. С. 113 – 116.

4. Бойко С. Творчість Тараса Шевченка як формотворча домінанта цивілізаційного поступу українства: світоглядний вимір. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 17. С. 270 – 273.

5. Бойко Т. Осьова концепція Юрія Липи як утвердження українського світу. *Восьмі Липівські читання*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Київ, 22 квітня 2016 р.; Канів, 1 червня 2016 р.) / Благодійний фонд ім. Івана та Юрія Лип; Центр національного відродження; Науково-дослідний інститут українознавства МОН України / упоряд. Г. Дольник. Київ: УВС ім. Ю. Липи, 2017. С. 11 – 17.

6. Бойко Т. Трансформації освітньо-виховних процесів в Донецькому краї: протистояння реальностей. *Українознавчий альманах*. 2017. № 20. С. 16 – 21.

7. Борисенко В. К. Свіча пам'яті. Усна історія про геноцид українців у 1932–1933 роках / В. К. Борисенко. Київ, 2007. 286 с.

8. Борисенко М. В. Житло та побут міського населення України у 20–30-х рр. XX століття: монографія. Київ: ВД «Стилос», 2009. 357 с.

9. Боровський П. Є. Світогляд давніх киян / П. Є. Боровський. Київ: Наукова думка, 1992. 173 с.

10. Брайченко О. Українське застілля. Харків: Vivat, 2016. 191 с.

11. Брижицька С. «Я не одинокий...». Національне самоствердження Тараса Шевченка та його вплив на становлення національної ідентичності українців (друга чверть XIX ст. – середина 20-х років XX ст.) / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства. Черкаси: Брама-Україна, 2006. 191 с.

12. Буйських Ю. «Колись русалки по землі ходили…». Жіночі образи української міфології. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2008. 320 с.

13. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: космогонічні укр. нар. погляди та вірування / пер. з рос. Ю. Буряка. Київ: Довіра, 1993. 414 с.

14. Воропай О. Звичаї нашого народу: нар.-календар. звичаї, укр. нар. одяг: етногр. нарис. Київ: Пульсари, 2012. 630 с.

15. Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. Київ, 2012. 712 с.

16. Газізова О. Українознавчий зміст патріотизму сучасної молоді. *Українознавство*. 2015. № 3 (56). С. 171–182.

17. Газізова О.О. Динаміка трансформації культурно-ідеологічних пріоритетів в освітньому просторі АР Крим у контексті гуманітарних викликів (1991–2017). *Українознавство*. 2017. № 3. С. 166–180.

18. Гай-Нижник П. Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917 – 1922 рр.). Київ: Дуліби, 2016. 532 с.

19. Гомотюк О. Є. Злет і трагедія українознавства (90-ті рр. XIX ст. – перша третина XX ст.) / О. Є. Гомотюк. Тернопіль: Економічна думка, 2007. 551 с.

20. Грабовська І. М. Ментальність. Особистість. Екологія / І. М. Грабовська. Київ: Київське братство, 1997. 40 с.

21. Грабовський С. І. Українська людина у вимірах XX століття: до постановки проблеми / С. І. Грабовський. Київ: Київське братство, 1997. 120 с.

22. Гримич М. Життя під піньорами: культур. ландшафт укр. поселень у Бразилії. Київ: Дуліби, 2016. 703 с.

23. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (когнітивна антропологія). Київ, 2000. 380 с.

24. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. Київ, 1991. 240 с.

25. Грушевський М. Духовна Україна: збірка творів / упоряд.: І. Гирич, О. Дзюба, В. Ульяновський; голов. ред. С. Головко. Київ: Либідь, 1994. 556 с.

26. Данилюк А. Українська хата. Київ: Наукова думка, 1991. 108 с.

27. Енциклопедія етнокультурознавства. Понятійно-термінологічний інструментарій, концептуальні підходи: в 3 кн., 6 част. Київ, 2001.

28. Енциклопедія українознавства: заг. част. в 3-х т.; словникова част. в 11-ти т. / гол. ред. В. Кубійович. Львів, 1993; Київ, 1995.

29. Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд / МОН України, НДІ українознавства. Київ: НДІУ, 2007. 443 с.

30. Жулинський М. Вірю в силу духа: Іван Франко, Леся Українка і Михайло Грушевський у боротьбі за піднесення політичної і національної свідомості української людини. Луцьк: Медіа, 1999. 103 с.

31. Залізняк Л. Україна в колі світових цивілізацій: наук.-метод. розробка на допомогу лектору-викладачу Нар. ун-ту українознавства / Т-во «Знання» України; Центр українознавства; Координац. ком. допомоги України (США). Київ: Т-во «Знання» України, 2006. 95 с.

32. Зембінська Т. М. Виховна роль українознавства у формуванні свідомого українського громадянина. *Зб. наук. праць НДІУ*. Київ, 2005. Т. VI. С. 49–53.

33. Іванець А. Кримська проблема в діяльності УНР періоду Директорії (кінець 1918 – 1920 рр.). Сімферополь: Доля, 2013. 172 с.

34. Іванець П. Українські церкви Альберти: слідами укр. піонерів по Альберті: у мистецьких творах і в описі Парасі Іванець. Пряшів: Приватпресс, 1991. 191 с.: іл.

35. Історія в проекціях художнього слова доби Незалежності: збірник текстів для уроків української мови / упоряд.: О. А. Хоменко, А. А. Гулай, С. В. Чмільова, Н. М. Клименко, О. В. Овсіюк. Київ: НДІУ, 2015. 168 с.

36. Історія українознавства: навч. посіб. / за ред. П. Кононенка. Київ: Академвидав, 2011. 508 с.

37. Кагамлик С. Києво-Печерська лавра: світ православної духовності і культури (XVII – XVIII ст.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства. Київ, 2005. 552 с.

38. Касян Л. Г., Семенюченко О. В. Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 5–12 класах загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: НДІУ, 2008. 8 с.

39. Краснодемська І. Українознавчі студії діаспори (ХХ ст.). Київ: ННДІУ, 2011. 367 с.

40. Кононенко П. Україна у нас одна. Київ: УАІД «Рада», 2012. 328, [1] с.

41. Кононенко П. Українознавство XXI століття: проблеми методології і шляхи їх розв'язання. Київ: НДІУ, 2008. 39 с.

42. Мірчук І. Світогляд українського народу: спроба характеристики. *Наук. зб. Укр. вільного ун-ту в Празі.* 1992. Т. 3. С. 225–243.

43. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. Київ: ІПіЕНД, 2002. 271 с.

44. Наливайко С. Етнічна історія Давньої України. Київ: Євшан-зілля, 2007. 619, [1] с.

45. Наливайко С. С. Про специфіку українознавства як науки. *Українознавство*. 2019. № 1. С. 14–24.

46. Овсіюк О. В. Життя після окупації: побут киян 1943–1945 рр. Київ: Дуліби, 2017. 176 с.

47. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / упоряд., авт. передм. і комент. М. Тимошик. 2-ге вид., випр. Київ: Наша культура і наука, 2004. 434 с.

48. Попович М. Нарис історії культури України. 2-ге вид. допов. Київ: АртЕк, 2017. 727 с.

49. Піскун В. Політичний вибір української еміґрації (20-ті роки ХХ століття) / Укр. іст. т-во; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Центр українознавства. Київ; Нью-Йорк, 2006. 671 с.

50. Сорочук Л. В. Методичні розробки для вчителів недільних шкіл українського зарубіжжя із вивчення українського алфавіту «Український світ» (у співавторстві): навчальний посібник. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2004. 104 с.

51. Сорочук Л. В. Етнокультурна традиція українців у європейському цивілізаційному просторі. *Соціокультурний поступ українства: цивілізаційний контекст*: колективна монографія / упор. К. А. Кобченко; за заг. ред. М. І. Обушного. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2015. С. 56–83.

52. Сорочук Л. В. Родинні та календарні традиції українців: світ дитинства. *Етнічна історія народів Європи*: збірник наукових праць. Київ, 2018. Вип. 54. С. 29–34.

53. Сосенко К. Різдво-Коляда і Щедрий вечір. Культурологічна оповідь. Київ: Український письменник, 1994. 285 с.

54. Таланчук О. Українознавство. Усна народна творчість / Міжнародний фонд «Відродження». Київ: Либідь, 1998. 247 с.

55. Українознавство: концептуальні та теоретико-методологічні основи розвитку / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту), Т. А. Бевз, О. Є. Гомотюк, С. І. Губський, Я. С. Калакура, А. М. Киридон, І. Й. Краснодемська, В. Т. Лазарєва, А. Ю. Санченко, О. М. Склярова, Л. К. Токар, Д. В. Толочко, Л. В. Чупрій, О. Б. Ярошинський. Київ, 2015. 504 с.

56. Українська література в системі українознавства: посібник / укл.: П. Кононенко, С. Денисюк, О. Хоменко. Київ: НДІУ, 2005. С. 166–212.

57. Українці Санкт-Петербурга, Петрограда, Ленінграда... / вступ. ст., упоряд., заг. ред. В. Сергійчука; упоряд. І. Пасько. Вишгород: Сергійчук М. І., 2013. 711 с.

58. У просторі культури мови і стилю. Світлані Яківні Єрмоленко / НАН України, Ін-т укр. мови; упоряд.: С. Бибик, Т. Коць. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 327 с.

59. Усатенко Т. Українська національна школа: минуле і майбутнє: українознавчий вимір. Київ: Наукова думка, 2003. 285 с.

60. Фігурний Ю. Історичні витоки військової культури українського козацтва / Ін-т українознавства Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка; відп. ред. Л. Залізняк. Київ: Б-ка українця, 1999. 122 с.

61. Хоменко О. Українознавство «воюючої України» в просторі інтелектуальних викликів сучасності. *Українознавство.* 2017. № 3. С. 8–41.

62. Ціпко А. Духовна лістиця давньоукраїнської словесності. Київ: МП «Леся», 2015. 748 с.

63. Ціпко А. (у співавторстві). Пізнаємо Україну. Узнаем Украину. Discover Ukraine: посібник для учителів та учнів недільних шкіл українського зарубіжжя. Київ: МП «Леся», 2007. 172 с.

64. Ціпко С. Українці в Аргентині (1897 – 1950): творення громади / пер. з англ. М. Гримич і С. Кухаренко; наук. ред. М. Гримич. Київ: Дуліби, 2015. 279 с.

65. Ціпко А. Українознавчий науковий дискурс: домінанти комунікативних проєкцій. *Українознавство.* 2019. № 2. С. 16–30.

66. Швидченко Т. М. Жінки у боротьбі за українську державність у 1917–1921 рр. *Українознавство*. 2019. № 4. С. 8–25.

67. Ярошинський О. Новітнє українознавство: бібліографія (1989 – 2015 рр.). Київ: МП «Леся», 2015. 409 с.

68. Я дитина України. Читанка для дітей та дорослих / упоряд.: М. Слабошпицький, Т. Качалова, О. Яремійчук. Київ: Преса України, 2008. 231 с.